

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÖKTÜRK BENGÜ TAŞLARINDA İSİM CÜMLELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Günay UYSAL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sebahat ARMAĞAN

TOKAT-2022

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Sebahat ARMAĞAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Köktürk Bengü Taşlarında İsim Cümleleri” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../10/2022

Tez Yazarı (Günay Uysal) İmza

JÜRİ KABUL VE ONAY

Günay Uysal tarafından hazırlanan “ **Köktürk Bengü Taşlarında İsim Cümleleri**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı **(Tarih Giriniz)** tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği / Oy Çokluğu **(Hangisi İse Seçerek Birini Yazınız)** ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **(Anabilim Dalı/ Sanat Dalı Yazınız)**’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) :.....

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

ONAY

...../...../2022

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkçenin metinlerle takip edilebilen ilk dönemi Eski Türkçe Dönemi'dir. Yazılı ilk kaynaklar ise irili ufaklı mezar taşlarıdır. Eski Türkçe dönemine ait olan bu mezar taşlarının en önemlileri Köktürk Bengü Taşlarıdır. Bunlar; Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk adına dikilen taş yazıtlardır. Bu bengü taşlar, Türk dili ve kültürünün birçok özelliğinin tespit edilebildiği hacimce en geniş, yazılı ilk metinlerdir.

Geçmişten günümüze yazıtlar üzerine hem yerli hem yabancı birçok bilimsel çalışma yapılmış ve lisansüstü tez hazırlanmıştır. Şüphesiz ki bu eserler hakkında bundan sonra da çalışmalar yapılmaya devam edilecektir.

İsim, insanoğlunun kendinde ve çevresinde gördüklerini anlamlandırarak kullanmasıyla ortaya çıkan dildeki ilk ifadelerdir. Bu ifadeler daha sonra cümleleri oluşturmuştur. Cümlenin temel ögesi olan yüklem türüne göre cümleler, isim veya fiil cümlesi olarak adlandırılmaktadır. Gramerciler isim cümlelerinin mi ya da fiil cümlelerinin mi daha asli olduğu konusunda fikir ayrılığı içinde olmuşlar, fikirlerini destekleyecek araştırmalar içine girmişlerdir. Türkçenin en eski yazılı metinlerinden olan Köktürk Bengü Taşlarında hem isim hem de fiil cümlesinin varlığı her iki cümle türü için de değerli örnekler vermektedir. Bu nedenle bengü taşlardaki isim ve isim cümleleri üzerinde de incelemeler yapılmıştır. Ancak bu yazıtlardaki isim cümlelerinin ele alındığı müstakil bir lisansüstü çalışma bulunmamaktadır. “Köktürk Bengü Taşlarında İsim Cümleleri” başlıklı çalışma bu açığı kapatmak amacı ile hazırlanmıştır. Art zamanlı yöntemin kullanıldığı çalışmada metinleri tarayıp tespit ettiğimiz isim cümlelerini yüklemelerini oluşturan sözcüklerin türleri ve yapıları; isim cümlelerinin yüklemine yeri, anlamları, zamanları ve cümle ögeleri sayıları-kalıpları açılarından incelenmiştir.

Çalışmada birinci bölümde cümle, cümlenin ögeleri, Köktürkçede cümle, cümlenin ögeleri konusunda literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde hem Türkiye Türkçesinde hem de Köktürkçede isim cümleleri literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölüm inceleme bölümüdür. Bu bölümde Ercilasun'un “Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları” adlı eserinde Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk bengü taşlarının metin ve metin aktarmaları esas alınarak bengü taşlardaki isim cümleleri taranmıştır. Metin cümleleri italik biçiminde, aktarmalar ise köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Tespit

edilen isim cümleleri yüklemi oluşturan sözcük türüne, er- ek fiilini alıp almamasına göre tasnif edilmiştir. Daha sonra isim cümleleri yüklem yeri, cümle anlamı, zamanı ve cümle öğelerine göre sınıflandırılmıştır. Başlıklarla ilgili tablo çalışması yapılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emekleri olan hem bilgisi hem de motivasyonu ile güç aldığım değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sebahat ARMAĞAN'a, yüksek lisansta üzerimde emeği olan tüm değerli hocalarıma, yüksek lisans ve tez sürecinde yanımda olup bana destek veren sevgili aileme gönülden teşekkür ederim.

Köktürk Bengü Taşlarında İsim Cümleleri

Günay Uysal¹

Özet

Köktürk Bengü Taşları hakkında pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Ancak bu eserlerdeki isim cümleleri tek başına incelenmemiştir. İsim cümleleri Köktürkçede üzerinde durulması gereken bir konudur. Köktürk Bengü Taşlarındaki isim cümlelerinin incelendiği çalışmada bengü taşlarda isim cümlelerinin kullanım sıklığı ve bu isim cümlelerinin cümle kalıplarının tespit edilmesi, öge sayılarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bengü taşlardaki isim cümleleri taranarak yüklem isminin türüne, yüklem yerine, anlamına, zamanına ve cümle kalıplarına-öge sayılarına göre alt başlıklar şeklinde tasnif edilmiştir. Öncelikle bengü taşlardaki isim cümleleri Ahmet Bican Ercilasun' un "Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları" adlı eserinden faydalanılarak taranmıştır. Çalışmanın plânlanmasında Cengiz Alyılmaz' ın "Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi" adlı eserinden yararlanılmıştır. Daha sonra tespit edilen bu cümlelerin kullanım özellikleri belirlenmiştir. Hem genel Türkçede hem de Köktürkçede cümle ve isim cümleleri konusu da ilgili kaynaklardan taranarak araştırmacıların bu konudaki görüşlerine de yer verilmiştir.

Çalışmada cümle, yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci ve cümle dışı unsurlar, isim cümlesi konularıyla ilgili literatür taraması yapılmış, daha sonra araştırmacıların bu konularla ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Bu çalışma "Önsöz", "Giriş", "Birinci Bölüm- Cümle", "İkinci Bölüm- İsim Cümleleri", "Üçüncü Bölüm- İnceleme" ve "Sonuç" bölümlerinden oluşmaktadır. Son olarak "Kaynaklar" kısmında doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanılan çalışmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Köktürkçe, Köktürk Bengü Taşları, Cümle, İsim Cümlesi.

¹ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkiye

Noun Phrases in Köktürk Bengü Stones

Günay Uysal²

Abstract

Many studies have been made and are being done about Köktürk Bengü Stones. However, noun phrases in these works have not been examined alone. Noun phrases are a subject that needs to be emphasized in Kokturk. In this study, in which the noun phrases in Köktürk Bengü Stones are examined, it is aimed to determine the frequency of use of noun phrases and the sentence patterns of these noun phrases in bengü stones.

The noun phrases on the bengü stones were scanned and classified as sub-headings according to the type of the predicate noun, its place, meaning, time and sentence patterns-item numbers. First of all, the noun phrases on bengü stones were scanned by using Ahmet Bican ERCILASUN's work titled Türk Kaganlığı and Türk Bengü Taşları. In the planning of the study, the Syntax of Alyılmaz's Orkhon Inscriptions was used. Then, the usage characteristics of these determined sentences were determined. The subject of sentences and noun phrases in both general Turkish and Kök Turkish has been scanned from the relevant sources and the opinions of the researchers on this subject have also been included.

In the study, a literature review was made on the subjects of sentence, predicate, subject, object, place complement, adverbial clause and non-sentence elements, noun clauses, and then the opinions of the researchers on these subjects were given.

This study consists of "Preface", "Introduction", "First Part- Sentence", "Second Part- Noun Clauses", "Third Part- Analysis" and "Conclusion" sections. Finally, in the "Resources" section, studies that are directly or indirectly used are included.

.

Key Words: Köktürk, Köktürk Bengü Taşları, Sentence, Noun Phrase.

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Türkiye

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
JÜRİ KABUL VE ONAY	ii
ÖNSÖZ	iii
Özet	v
Abstract	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR LİSTESİ	xi
KISALTMALAR VE İŞARETLER	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM 1: CÜMLE	3
1.1 CÜMLENİN ÖGELERİ	4
1.1.1 YÜKLEM	5
1.1.2 ÖZNE	6
1.1.3 NESNE	7
1.1.4 YER TÜMLECİ	8
1.1.5 ZARF TÜMLECİ	9
1.1.6 CÜMLE DIŞI UNSUR	10
1.2 KÖKTÜRKÇEDE CÜMLE VE CÜMLENİN ÖGELERİ	11
2. BÖLÜM 2: İSİM CÜMLELERİ	12
2.1 İsim Cümleleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar	12
2.2 Türkiye Türkçesinde İsim Cümleleri	12
2.3 Köktürkçede İsim Cümleleri	14
3. BÖLÜM 3: İNCELEME	18
3.1 YÜKLEM İSMİNİN TÜRÜNE GÖRE İSİM CÜMLELERİ	18

3.1.1	Yüklemi İsim Olan İsim Cümleleri	18
3.1.1.1	Yüklemi Özel İsim Olan İsim Cümleleri.....	18
3.1.1.1.1	Yüklemi Kişi Adı + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	18
3.1.1.1.2	Yüklemi Kişi İsmi + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	20
3.1.1.2	Yüklemi Cins İsim Olan İsim Cümleleri	21
3.1.1.2.1	Yüklemi Cins İsim + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	21
3.1.1.2.2	Yüklemi Cins İsim + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	21
3.1.1.3	Yüklemi İsim Tamlaması Olan İsim Cümleleri	24
3.1.1.3.1	Yüklemi Belirtisiz İsim Tamlaması Olan İsim Cümleleri.	24
3.1.1.3.1.1	Yüklemi Belirtisiz İsim Tamlaması + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	24
3.1.1.3.1.2	Yüklemi Belirtisiz İsim Tamlaması + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	24
3.1.1.3.2	Yüklemi Belirtili İsim Tamlaması Olan İsim Cümleleri ...	25
3.1.1.3.2.1	Yüklemi Belirtili İsim Tamlaması + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	25
3.1.1.3.2.2	Yüklemi Belirtili İsim Tamlaması + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	25
3.1.2	Yüklemi Hâl Ekli Sözcüklerle Kurulmuş Olan İsim Cümleleri	27
3.1.2.1	Yüklemi Hâl Ekli Sözcük + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	27
3.1.2.2	Yüklemi Hâl Ekli Sözcük + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	27
3.1.3	Yüklemi Zamir Olan İsim Cümleleri	28

3.1.3.1	Yüklemi Kişi Zamiri + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	28
3.1.3.2	Yüklemi Soru Zamiri + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	29
3.1.3.3	Yüklemi İşaret Zamiri + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	30
3.1.4	Yüklemi Sıfat Olan İsim Cümleleri.....	31
3.1.4.1	Yüklemi Sıfat + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	31
3.1.4.2	Yüklemi Sıfat + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri.....	32
3.1.4.3	Yüklemi Sıfat Tamlaması + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	37
3.1.4.4	Yüklemi Sıfat Tamlaması + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	37
3.1.5	Yüklemi Edatla Kurulan İsim Cümleleri.....	39
3.1.5.1	Yüklemi Edat + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri.....	40
3.1.5.2	Yüklemi Edat + er- Fiili Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	43
3.1.6	Yüklemi Zarf Olan İsim Cümleleri	45
3.1.6.1	Yüklemi Zarf + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	45
3.1.6.2	Yüklemi Zarf + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri.....	46
3.1.7	Yüklemi Bar (Var) ve Yok ile Kurulan İsim Cümleleri.....	46
3.1.7.1	Yüklemi Bar (Var) ile Kurulan İsim Cümleleri.....	46
3.1.7.1.1	Yüklemi Bar (Var) + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	46
3.1.7.1.2	Yüklemi Bar (Var) + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	46
3.1.7.2	Yüklemi Yok ile Kurulan İsim Cümleleri	47
3.1.7.2.1	Yüklemi Yok + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri.	47

3.1.7.2.2	Yüklemi Yok + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	48
3.2	Yüklemin Yerine Göre İsim Cümleleri	50
3.2.1	Kurallı Cümle	50
3.2.2	Devrik Cümle	74
3.2.3	Eksiltili Cümle	74
3.3	Anlamlarına Göre İsim Cümleleri	75
3.3.1	Olumlu Cümle	75
3.3.2	Olumsuz Cümle	96
3.3.3	Soru Cümlesi	99
3.3.3.1	Soru Anlamı Soru Zamiriyle Verilen İsim Cümleleri	99
3.3.3.2	Soru Anlamı Soru Edatı ile Verilen İsim Cümleleri	100
3.4	Zamanlarına Göre İsim Cümleleri	101
3.4.1	Bilinen Geçmiş Zaman (erti)	101
3.4.2	Öğrenilen Geçmiş Zaman (ermiş)	105
3.4.3	Geniş zaman (erür)	110
3.5	İsim Cümlelerinde Cümle Kalıpları	111
3.5.1	Tek Ögeliler	111
3.5.2	İki Ögeliler	115
3.5.3	Üç Ögeliler	123
3.5.4	Dört Ögeliler	127
	Köktürk Bengü Taşlarında tespit edilen isim cümlelerinin cümle kalıplarına/öge sayılarına göre durumu tablo olarak şu şekildedir	128
	SONUÇ	130
	KAYNAKÇA	132
	ÖZGEÇMİŞ	134

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. YÜKLEMİ ASIL İSİM OLAN CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU.....	23
Tablo 2. YÜKLEMİ İSİM TAMLAMASI OLAN CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU.....	27
Tablo 3. YÜKLEMİ HÂL EKLİ İSİM OLAN CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU.....	28
Tablo 4. YÜKLEMİ ZAMİR OLAN CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU	30
Tablo 5. YÜKLEMİ SIFAT OLAN CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU	38
Tablo 6. YÜKLEMİ EDAT OLAN CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU	45
Tablo 7. YÜKLEMİ ZARF OLAN CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU	46
Tablo 8. YÜKLEMİ BAR (VAR) VE YOK İLE KURULAN CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU.....	49
Tablo 9. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU	74
Tablo 10. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ DURUMU	100
Tablo 11. ZAMANINA GÖRE CÜMLELERİN İSİM CÜMLELERİ İÇİNDEKİ YERİ	111
Tablo 12. İSİM CÜMLELERİNİN ÖGE SAYILARINA GÖRE DURUMU	128

KISALTMALAR VE İŞARETLER

B	Köktürk Bengü Taşlarının Batı Yüzü
BK	Bilge Kağan Bengü Taşları
D	Köktürk Bengü Taşlarının Doğu Yüzü
G	Köktürk Bengü Taşlarının Güney Yüzü
GB	Köktürk Bengü Taşlarının Güneybatı Yüzü
GD	Köktürk Bengü Taşlarının Güneydoğu Yüzü
K	Köktürk Bengü Taşlarının Kuzey Yüzü
KD	Köktürk Bengü Taşlarının Kuzeydoğu Yüzü
KT	Köl Tigin Bengü Taşı
N	Nesne
Ö	Özne
T	Tonyukuk Bengü Taşı
Y	Yüklem
YT	Yer Tümleci
ZT	Zarf Tümleci
[]	Aktarma Cümleleri

GİRİŞ

Çalışmanın dil malzemesini oluşturan eserler II. Köktürk Kağanlığı Dönemi'ne ait olan Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk adına dikilen taş yazıtlardır. Geçmişte bu yazıtlarla ilgili hem yabancı hem de Türk Türkologlar tarafından pek çok bilimsel çalışma yapılmış, bundan sonra da yapılmaya devam edecektir. Ancak yazıtlardaki isim cümleleri ile ilgili olarak çalışmanın yapılmamış olması, metinlerdeki isim cümlelerinin tek başına ele alınmamış olması sebebiyle çalışmanın konusu “Köktürk Bengü Taşlarında İsim Cümlesi” olarak belirlenmiştir.

Bilge Kağan kardeşi Köl Tigin için diktirdiği anıtlarda bu eserler için “bengü taş” adını kullanmaktadır. “*Nen nen sabım erser bengü taşka urtum (Ne kadar sözüm varsa bengü taşa vurdum {yazdım})* KT G 11.” Bengü “sonsuz, ebedi, ölümsüz” taş anlamında kullanılmakta, taş yazıtlarda yedi kez bu tamlama geçmektedir. II. Köktürk Kağanlığı Dönemi'ne ait bu eserler Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk adına dikilmişler ve Ercilasun'un “Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları” adlı eserindeki açıklama benimsenmiş bu çalışmanın adını yazıtları diken Türk büyüklerinin ona verdiği adın kullanılması tercih edilmiştir. Bengü taş kavramının, yazıt, anıt, kitâbe kavramlarını da kapsayan geniş bir anlamı olduğunu Ercilasun da söz konusu eserinde dile getirmektedir.

“Türkçenin grameri hakkında yeterince bilgi edinebildiğimiz en eski derli toplu metinler, II. Köktürk Kağanlığı zamanında (682-745) yazıt olarak dikilmiş taş-yazıtlarda bulunmaktadır (Akar, 2005, s.93).” Bu yazıtlar Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk adına dikilen taş yazıtlardır.

Çuvaşça ve Sahaca(Yakutça) hariç, bugün yaşayan bütün Türk lehçe ve ağızlarının bütün özellikleri Köktürkçeye çıkar ve Köktürkçeden bugüne doğru takip edilir. Çuvaşça ve Sahacanın birçok özelliği de Köktürkçe ile açıklanabilir. Bu sebeplerle tarihî-karşılaştırmalı Türk dili çalışmalarının ilk ve ana kaynağı, vazgeçilemez şekilde Köktürk bengü taşlarındaki metinlerdir (Ercilasun, 2016, s.339).

Mertol Tulum, Köktürk Kitabeleri ve içeriği açısından şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Özü itibariyle geçmişte yaşanan hadiselerin müspet ve menfi yönleriyle yorumlanması, belli şartlarda ve belli sebeplerle karşılaşılan kötü durumların ‘kendi

kendini tenkit’ yoluyla tahlili, yapılan uyarı ve tavsiyelerle de bir ‘ata vasiyetnamesi’ mahiyeti taşır. Orhon Yazıtları yüksek bir düşünce mahsulüdür (1994, s.193-194).

Türkçenin gramer özellikleri, gelişimi hakkında şimdilik en eskiye gidilebilen elimizdeki bu metinler çalışmada isim cümleleri açısından incelendi. Öncelikle bengü taşlardaki isim cümleleri tespit edildi. Bu tespiti yaparken Ercilasun’un “Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları” eserinde metin aktarmaları bölümü esas alınarak tarama çalışması yapıldı. Cümlelerin özelliklerine göre isim cümleleri sınıflandırıldı. Çalışmada hem Türk gramerciliğinde cümle, cümle unsurları hem de isim cümleleri ile ilgili literatür taraması yapıldı. Köktürkçe ve Köktürk Bengü Taşları ile ilgili olarak da cümle, cümle unsurları ve isim cümleleri konusunda literatür taraması yapıldı. Bengü Taşlarda tespit edilen isim cümlelerinin cümle kalıpları-öge sayıları verildi.

Türk gramerinde söz dizimi, cümle, cümlelerin ögeleri ve Köktürkçede cümle, cümlelerin ögeleri konusunda literatür taraması yapıldı. Köktürkçe ile Türkiye Türkçesi arasında söz dizimi açısından “*bugünkü Türk lehçelerinden çok farklı olmadığı için*” (Ercilasun, 2016, s.380) bu konuda kaynaklarda ayrıntıya girilmediği tespit edildi.

Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının bazı bölümleri *aşağı yukarı 2/3’ü paralel* (Ercilasun, 2016, s.497), *bazı bölümleri aynı* (Ata, 2018, s.129) olarak değerlendirilmektedir.

Ancak Mert, “Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarının Ortak Metinlerinde Anlamlı Elemanlar Düzeyinde Karşılaşılan Farklılıklar” adlı makalesinde: “Köl Tigin Yazıtı’nın güney ve doğu yüzlerindeki metnin önemli bir kısmı, Bilge Kağan Yazıtı’nın kuzey ve doğu yüzlerine, cümleler ve kelimeler büyük oranda korunarak, birtakım değişikliklerle aktarılmıştır. Bu aktarma sırasında yapılan değişikliklerin bir kısmı da kelime, kelime grubu ya da cümle düzeyinde gerçekleşmiştir (2016, s.137).” tespitlerinde bulunmuştur. Bu sebeple Köl Tigin ve Bilge Kağan bengü taşlarındaki ortak bölümlerde yer alan isim cümlelerinin farklılıkları göz önünde bulundurularak tek tek değerlendirildi.

1. BÖLÜM: CÜMLE

Ergin, cümleyi bir fikri, düşünceyi, hareketi, duyguyu, hadiseyi bir hüküm halinde ifade eden kelime grubu olarak tanımlamıştır. Ayrıca cümlelerin bir *hüküm grubu* olduğunu, cümlelerin temel fonksiyonunun hüküm ifade etmek olduğunu belirtir. Cümle en geniş kelime grubudur (2020, s.392).

Banguoğlu, kendine yeten bir yargının bir cümle sayılacağını söylemiştir. Konuşan kimsenin kafasındaki düşünceyi dinleyene aktarma yeterliliğindeki bu söyleyişin başka üyeler olarak oluşan yargı öbeği olarak cümle tanımını açmaktadır. Bu yargı öbeği tek bir yargıdan oluşabileceği gibi iki, üç ya da daha fazla yargının birleşmesinden de oluşabileceğini belirtmiştir (2019, s.522).

Dizdaroğlu, “Tümcebilgisi” adlı eserinde bir dili oluşturan çeşitli birlikler olduğunu (ses, hece, sözcük, tamlama, sözcük öbeği), bu öğelerin dilin kuruluşunda yer almasının yanı sıra bir bildirişim (communication) aracı olarak kesin bir anlam taşımadıklarını belirtir. Daha sonra tümceyi şu şekilde tanımlar: “*Dilin bildirme, belirtme, yaptırma görevlerinin gerçekleşmesi için, bunların üstünde bir başka birime gerekseme vardır. Bu birim tümce’dir*” (1976, s.7). “*Kısaca, anlam, yapı ve görev ilgisiyle bütünleşen söz dizisine tümce denir*” (1976, s.10).

Şimşek ise cümlelerin duygu ve düşüncelerin yargıyı oluşturduğunu, yargıların ise tümceleri meydana getirdiğini belirterek tümcenin oluşumunu örneklerle açıklar (Şimşek, 1986). Daha sonra tümceyi “Bir düşüncenin, bir duygunun yargısal bütünlük içinde anlatımını sağlayan dizimsel yapı” olarak tanımlamıştır (1986, s.13-16).

Korkmaz, “Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü”nde cümlelerin “*bir fikri, bir duyguyu ve bir düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargı hâlinde anlatan kelime grubu*” olduğunu belirtmiştir (2019, s.100).

Karaağaç, eylemin bir yapma ya da olmanın nitelendiği yapılar olduğunu belirttikten sonra cümleyi *olayın adı* olarak tanımlamıştır (2011, s.183).

Özmen ise cümleyi şöyle tanımlar: “Bir yükleme bağlı olarak oluşan, bir duyguyu, bir düşünceyi, bir eylemi veya bir isnadı, tam olarak anlatan ve birbirlerine belirli kurallarla bağlanan kelimeler dizisine cümle, denir (2016, s.4).

1.1 CÜMLENİN ÖGELERİ

Ergin, cümlelerin ögeleri için yargısı daha geniş, daha etraflı ve çeşitli şartlarıyla tam bir ifade etmek için cümlelerin birden fazla unsurdan kurulduğunu belirtmektedir. Bu unsurların ise cümlelerin yüklemi ile onun gerektirdiği *fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf* olduğunu bildirmektedir (2020, s.392- 393).

Banguoğlu, “Türkçenin Grameri”nde tam yapıslı bir basit cümlede yüklem, kimse, nesne, isimleme ve zarflama olmak üzere beş üye olduğunu ancak her çeşir cümlelerin bu üyelerin hepsini almadığını belirtmektedir (2019, s.524).

Dizdaroğlu, bir tümcede iki çeşit öge olduğunu belirtmektedir. Bunlardan tümcenin kurulmasını sağlayan ögelerin zorunlu ögeler olduğunu ve bunları temel öge olarak adlandırmaktadır. Bazı ögelerin ise tümcede her zaman bulunmasının zorunlu olmadığını bunları da yardımcı öge (tümleç) olarak adlandırır (1976, s.14).

Şimşek, cümlelerin ögelerini ana öge olan yüklem belirlediğini, bu yüzden öge sayısı belirlenirken yüklem soyuna ve çatısal özelliğine bakılacağını söylemektedir (1987, s.16).

Korkmaz, cümlelerin ögelerini “*Cümlede bir duyguyu, bir düşünceyi, bir hükmü tam olarak anlatabilmek için kullanılan kelimelerin cümle bilgisinde aldıkları adlar*” olarak tanımladıktan sonra bu ögeleri temel ögeler (özne, fiil, nesne, tümleç, zarf) ve yardımcı ögeler (ünlem, bağlaç) olmak üzere ikiye ayırmıştır (2019, s.100).

Özmen’e göre cümle bir yükleme bağlı olarak meydana gelir. Cümlelerin yüklem ve öznenen oluşan iki temel ögesi, yüklemde söz konusu olan eylemi belirleyip sınırlayan ögelerine de yardımcı öge demektir. Cümlelerin altı ögesi olduğunu (yüklem, özne, nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci, bağımsız tümleç), bu ögelerin yükleme sorulan sorularla belirlendiğini belirtmektedir (2016, s.4).

1.1.1 YÜKLEM

Ergin, yüklem için fiil sözcüğünü kullanır ve “*Cümlelerin en esaslı unsuru, ana unsuru, temel unsuru, cümlelerin direğidir*” demektedir. Cümlelerin bütün yapısı onun üzerine kurulur, diğer cümle unsurları ise fiilin etrafında toplanır, onu destekler ve tamamlamaktadır. Cümlelerin sonunda yer alır. Diğer cümle unsurlarının kesin bir sırası yok iken vurgulanmak istenen unsur fiile en yakın unsurdur. “*cümlede fiil unsuru ya tek ya birleşik bir fiilin çekimli şekli, ya i- fiilinin çekimli şekilleri ile bir isim unsurunun birleşmesinden doğan kelime grubudur*” şeklinde fiili açıklamaktadır. Bu unsur için fiil yerine daha geniş bir tabir olan predikat kelimesini de kullandığını belirtmektedir (2020, s.393).

Karahan ise yüklemi “*yargıyı üzerinde taşıyan öge*” olarak tanımlamaktadır. Yüklem kılış, oluş ve durumu karşılamaktadır. Cümlelerin ana ögesi olan yüklem dışındaki diğer ögeler onun anlamını çeşitli açılardan tamamlamaktadır (2015, s.14). Karahan yüklem özelliklerini şu maddeler halinde vermektedir:

- a. Yüklem, ekle veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isimdir;
- b. Yüklem genellikle sonda bulunur. Ancak bir anlamı öne çıkarma, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi vb. sebepler, diğer ögelerin olduğu gibi yüklem de yerini değiştirebilmektedir;
- c. Bir cümlede birden fazla özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf bulunabilir. Ancak yüklem tektir. Bir söz dizisi içindeki yüklem sayısı, cümle sayısını gösterir;
- ç. Yüklem yapısı diğer cümle ögelerinin de belirleyicisidir. Meselâ yüklemi geçişsiz fiil veya isim olan bir cümle, nesne almaz;
- d. Bazı cümlelerde yüklem, kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Böyle cümlelerin anlamı bağlamdan anlaşılır ve cümle, dinleyenin, okuyanın muhayyilesinde tamamlanır. Bu cümleler, kesik cümlelerdir;
- e. Art arda sıralanmış bazı cümlelerde yüklem veya yüklem bir parçası ortak olabilir;
- f. İsim veya fiil cinsinden kelime grupları yüklem olabilir (2015, s.14-17).

Özmen, yüklem bir eylem, bir iş, bir oluş veya isnat (yükleme) bildiren cümle ögesi olduğunu, çekimli bir fiillikten veya bir isimle ona eklenen ek-fiilden oluştuğunu belirtmiştir. Yüklem cümlelerin iki temel ögesinden biri olduğunu ve bir cümlede ne kadar çekimli fiil bulunuyorsa o sayıda cümle olduğunu belirtmektedir. Yüklemeleri temelde fiil soylu ve isim soylu olmak üzere ikiye ayırır (2016, s.5).

Türk gramerciliğinde yüklem cümlelerin en önemli ögesidir ve diğer ögeler onunla ilgisine göre cümlede yer almaktadır.

1.1.2 ÖZNE

Ergin, özne için fail sözcüğünü kullanmaktadır ve fail yüklemden sonra cümlede ikinci unsurdur. Fâili, *fiili yapan veya olan unsur* olarak tanımlamıştır. “*Ayrıca zikredilmese bile fiilin içinde umumî olarak şahıs hâlinde ifade edilmek suretiyle varlığı cümlede daima hissedilir. Fâil isim cinsinden bir kelime veya bir kelime grubu olur. Daima yalın halde bulunur; cümlelerin çekimsiz bir unsurudur; fiile yalın halde, eksiz bağlanır*” (2020, s.393).

Karahan, özneyi cümlede yapan veya olanı karşılayan öge olarak tanımlar ve yüklem gösterdiği kılışı, oluşu, durumu öznenin üzerine aldığını belirtmektedir (2015, s.18). Daha sonra Karahan öznenin özelliklerini maddeler halinde açıklar. Bu özellikler:

- a. Özne; yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiilli cümlelerde ve yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde “olan”ı, diğer cümlelerde “yapan”ı karşılayan ögedir;
- b. Özne, fiile çokluk, iyelik ve aitlik eki dışında çekim eki almadan bağlanır;
- c. Bir cümlede birden fazla özne bulunabilir;
- ç. Bazı cümlelerde öznelerden biri, diğerlerinin açıklayıcısıdır;
- d. Özne, bazı cümlelerde, bir kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Cümlelerin öznesi, yüklem taşıdığı şahıs ekinde anlaşılır. Şahıs, ekinin işaret ettiği zamir, cümlelerin öznesidir;
- e. Geçişsiz-edilgen fiillerle kurulan cümlelerde özne bulunmaz. Bu fiillerin yalnız 3.şahıs kullanılır;
- f. Hitap unsurları, yükleme bağlanmadıkları için özne değil cümle dışı ögedir. Bu ögenin anlam bakımından her zaman özne ile örtüşmesi şart değildir;
- g. Arka arkaya sıralanmış bazı cümlelerde özne ortak olabilir;
- ğ. İsim cinsinden kelime grupları özne olabilir;
- h. Cümle tahlillerinde yükleme sorulan kim, ne soruları, özneyi buldurmaya yardım eder;
- ı. Cümlede özne ile yüklem arasında her zaman teklik-çokluk bakımından paralellik aranmaz;
- i. Özne ile yüklem arasında şahıs bakımından bir uygunluk bulunur. Öznesi değişik şahıslardan oluşmuş bir cümlede öznenin yüklemle uyumlu olması gerekir (2015, s. 18-24).

Özmen, özneyi “*yüklemde söz konusu olan eylemi yapan, o eyleme maruz kalan, eylem kendi üzerinde oluşan veya kendisine isnatta bulunulan cümle ögesi*” olarak tanımlamaktadır (2016, s.19). Özne ve yüklem cümlelerin asıl ögesi, bu iki ögenin dışındakileri ise cümlelerin yardımcı ögesi olarak adlandırmaktadır.

Özne, yüklemde söz konusu eylem açısından değerlendirildiğinde, öznenin özelliğini ve ne tür bir özne olduğunu, yüklem belirler.

Özne, yüklemi, çatı eki alan eylemlerden oluşan cümlelerde değişik özellikler gösterir. İsim cümlelerinde ise, öznenin gerçekleştirdiği, maruz kaldığı veya kendi üzerinde oluşan bir eylem yoktur. Buna karşılık, yüklemdeki isim unsurunun karşıladığı kavramın özneye isnadı, yüklenmesi, öznedeki olduğunun veya bulunduğu bildirilmesi söz konusudur (2016, s.19).

Özmen, özne çeşitlerini ise şu başlıklarda ele almaktadır:

1.Özne Çeşitleri; 1.1. Fiil Cümlelerinde Özne (Etken Özne, Dönüşlü Özne, İşteş Özne, Edilgen Özne, Ettirgen Özne, Saklı Özne, Tarafından'lı Cümlelerde Özne); 1.2. İsim Cümlelerinde Özne; 2. Seslenmeli Özne; 3. Fiilimsilerde Öznecik (2016, s.20-33).

Özmen, bu gruplandırmayı yaptıktan sonra “İsim Cümlelerinde Özne”yi ayrı bir başlıkta incelemektedir. Bu cümlelerdeki özneleri “eylem gerçekleştirmeyen, kendisine isnatta, yüklemde bulunan özne” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu öznelerin yüklemdeki “isim unsurunun karşıladığı niteliği, özelliği, kavramı” taşımakta olduğunu dile getirmektedir (2016, s.31).

Türk gramerciliğinde özne yüklemle birlikte cümlenin iki temel ögesinden biridir ve yüklemden sonra gelir. Cümlenin öznesini tespit edebilmek için yükleme soru sormak gerekmektedir. Gramercilerin isim cümlelerinde özneyi ayrıca ele aldıklarını görmekteyiz.

1.1.3 NESNE

Ergin, “Türk Dil Bilgisi” adlı eserinde nesneyi “Fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsuru” olarak tanımlamaktadır. Fiilleri geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayırır. Geçişli fiillerin etki edecek bir nesne istediklerini, işte bu nesne unsurunun akkuzatif hâlinde ekli ya da eksiz olarak fiile bağlandığını belirtmektedir. Ekli akkuzatif nesne belirli olduğu için ona “belirli nesne” eksiz akkuzatif nesne belirsiz olduğu için ona “belirsiz nesne” dendiğini açıklamaktadır. “Nesne isim cinsinden bir kelime veya kelime grubudur” (2020, s.394).

Karahan, ise nesne için “*Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge*” tanımını yapmaktadır. Karahan nesnenin yalnızca yüklemi geçişli fiillerde bulunduğunu, bu geçişli fiillerin nesneyi etkilediklerini belirtmektedir. Geçişli fiillerin bulunduğu cümlelerde nesne zorunlu bir öge iken geçişsiz fiillerde kılış ve oluş öznenin üzerinde olduğundan nesne istemediklerini açıklamaktadır (2015, s.25).

Nesnenin özelliklerini de şu şekilde maddeler hâlinde vermektedir:

- a.Nesne, fiile eksiz veya yükleme hâli eki ile bağlanır.
- b.Yükleme hâli eki taşımayan nesneler belirtisiz nesnedir; genel bir varlığı, bir türü karşılar.
- c.Yükleme hâli eki taşıyan nesneler belirtili nesnedir; bilinen bir varlığı karşılar.
- d.Belirtisiz nesne yüklemde yanda yer alır. Belirtisiz nesne ile yüklem arasında daimî bir ilişki vardır. Bu sebeple yüklemle belirtisiz nesne arasında da / de, dahi, bile gibi kuvvetlendirme edatları ve soru eki dışında genellikle başka bir öge giremez.
- e.Belirtili nesnenin cümle içindeki yeri değişkendir. Yükleme hâli eki, nesneye sadece belirlilik değil aynı zamanda söz dizimi içindeki yeri bakımından bağımsızlık da kazandırır.
- f.Bir cümlede birden fazla nesne bulunabilir. Ancak bu nesneler belirtili veya belirtisiz aynı cinsten olmalıdır. Belirtili ve belirtisiz nesneler aynı cümle içinde yer alamaz.
- g.Bazı cümlelerde nesnelerden biri diğerlerinin açıklayıcısıdır.
- h.Art arda sıralanan bazı cümlelerde nesne ortak olabilir.
- ı.İsim cümleleri nesne almaz. Ancak kural dışı örneklere de rastlanır.
- i.İsim cinsinden kelime grupları cümlede nesne görevi yapabilir.
- j.Cümle tahlillerinde yükleme sorulan *ne*, *neyi* ve *kimi* soruları nesneyi bulmaya yardım eder (s.25-28).

Özmen, nesneyi “yüklemi geçişli fiillerden oluşan cümlelerde yüklemdeki eylemden etkilenen kişiyi, nesneyi, varlığı, şeyi gösteren cümle ögesi” olarak tanımlamaktadır (s.36). Ancak yüklemi duyu fiillerinden oluşan cümlelerde nesnenin yüklemde etkilenmesi değil, algılanmasının söz konusu olduğunu belirtmektedir. Nesneleri durum eki alıp almaması açısından belirtili ve belirtisiz nesne olmak üzere iki başlıkta incelemektedir (2016, s.36- 37). İsim cümlelerinde ve yüklemi geçişsiz olan fiillerin yüklem olduğu cümlelerde nesnenin bulunmadığını, bu sebeple diğer cümle ögelerine nazaran kullanım sıklığının az olduğunu dile getirmektedir (2016, s.36).

Türk gramerciliğinde isim cümlelerinde nesnenin bulunmadığı (Karahan istisnai örnekler olabileceğini belirtmiştir: “İstanbul fatihi, büyük hükümdarlığını böyle bir babanın oğlu oluşuna borçludur. YKB”) (2015, s.27) belirtilmektedir.

1.1.4 YER TÜMLECİ

Ergin, yer tümlecini fiilin yerini ve yönünü gösteren cümle unsuru olarak tanımlamaktadır. Bu unsurun yer ve yön ekleri olan *datif*, *lokatif* ve *ablatif* ekleri ile fiile bağlandığını belirtmektedir (2020, s.394).

Karahan ise cümlede yüklemi yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek tamamlayan öge olarak tanımlamaktadır. Bazı cümlelerde yer tümlecinin bulunması zorunlu iken bazı cümlelerde yardımcı öge durumunda olduğunu belirtmektedir (2015,

s.29). Ayrıca Karahan, yer tamlayıcısının özelliklerini şu maddelerle açıklayıp örnekler vermektedir:

- 1.Bu öge yükleme yönelme (-A), bulunma (-DA), uzaklaşma (-DAN),hâli ekleriyle bağlanan bir kelime veya kelime grubudur. Yer tamlayıcısı mutlaka bu eklerden birini taşımalıdır.
- 2.Bir cümlede birden fazla aynı veya ayrı cinsten yer tamlayıcısı bulunabilir.
- 3.Bazı yer tamlayıcıları, kendilerinden önceki yer tamlayıcılarının açıklayıcısıdır.
- 4.Yönelme ve uzaklaşma hâli ekli yer tamlayıcıları, isim cümlelerinde çok az kullanılır. Bulunma hâli ekli yer tamlayıcıları ise her cümlede bulunabilir.
- 5.Yönelme, bulunma ve uzaklaşma hâli ekli tarz, zaman ve miktar zarfları yer tamlayıcısı değildir.
- 6.Art arda sıralanan bazı cümlelerde yer tamlayıcıları ortak olabilir.
- 7.İsim cinsinden kelime grupları yer tamlayıcısı olabilir.
- 8.Cümle tahlillerinde yükleme sorulan kime, kimde, kimden, neye, nede, neden, nereye, nerede, nereden soruları bu ögeyi bulmayı kolaylaştırır (2015, s. 29-32).

Özmen, yer tümleci için “dolaylı tümleş” terimini kullanmaktadır. Dolaylı tümleci “Yüklemdeki eylemin yerini, yönünü ve çıkış yerini gösteren cümle ögesi” olarak tanımlamaktadır. Bu ögenin yönelme, bulunma veya çıkma durum eklerinden birini aldığını belirtmektedir. Dolaylı tümleci aldığı eke göre şu üç başlıkta incelemektedir: “1. Yönelmeli Dolaylı Tümleş, 2.Bulunmalı Dolaylı Tümleş, 3. Çıkmalı Dolaylı Tümleş” (2016, s.38-39).

1.1.5 ZARF TÜMLECİ

Ergin, zarfı “ fiilin muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsuru” olarak tanımlamaktadır. “*Hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hülâsa, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf unsuru kullanılır* (2020, s.394)”.

Karahan, yüklemi zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek tamamlayan öge olarak tanımlamaktadır. Zarf genellikle cümlelerde yardımcı öge olarak yer alırken bazen de zorunlu öge olarak yer alabildiğini belirtmektedir (2015, s.32). Zarfın özelliklerini şu maddelerle vermektedir:

- a.Zarf görevi yapan kelime ve kelime grupları yüklemi zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek tamamlar.
- b. İsimler eksiz veya yön, eşitlik, vasıta hâli ve diğer bazı hâl ekleriyle; fiiller de zarf-fiil ekleriyle cümlede zarf görevi yaparlar.

- c. Bir cümlede aynı veya ayrı türden birden fazla zarf bulunabilir. Aynı cinsten zarfların bir arada bulunduğu bir cümlede, genellikle zaman zarfı diğer zarfların önünde yer alır. Miktar bildiren zarflar ise yüklem hemen yanındadır.
- d. Bazı zarflar, kendilerinden önceki diğer zarfların açıklayıcısı olabilir.
- e. Art arda sıralanan bazı cümlelerde zarf ortak olabilir.
- f. Zaman, tarz, sebep, vasıta, miktar, yön ve şart bildiren bütün kelime grupları cümlede zarf görevi yapabilir.
- g. Cümle tahlillerinde yükleme sorulan *nasıl, ne zaman, ne ile, kiminle, hangi şartlarda, kim tarafından, niçin, ne kadar, hangi yöne* gibi sorular, zarf ögesini bulmayı kolaylaştırır (2015, s.32-36).

Özmen, “Zarf tümleci, yüklemde söz konusu olan eylemin, *nasıl, niçin, ne zaman, ne şekilde, kiminle, neyle, hangi vasıtayla yapıldığını bildiren cümle ögesidir* (2016, s.39)”.

1.1.6 CÜMLE DIŞI UNSUR

Ergin, cümlede cümle unsurları (fiil, fâil, nesne, yer tamlayıcısı, zarf) dışında bağlama ve ünlem edatları ya da ünlem gruplarının bulunabileceğini belirtmektedir. Bu unsurların fiille ilgili olmadıklarını, cümleye ilave edilmiş durumda olduklarını, cümle başında, sonunda ya da cümleler arasında bulunduklarını bazen parantez arasında cümle içinde de yer alabileceklerini belirttiği bu unsurlara “*cümle dışı unsurlar*” adını vermektedir (2020, s.395).

Karahan, cümle dışı ögeleri “*Cümlelerin herhangi bir yerinde bulunan, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı olan ögelerdir*” olarak tanımlamaktadır (2015, s.36). Cümlelere açıklama, pekiştirme gibi yönlerden destek olacağını açıklamaktadır. Karahan cümle dışı ögelerin özelliklerini şu üç maddede vermektedir:

- a. Ünlemler, ünlem grupları, hitaplar, bağlama edatları cümle dışı ögelerdir.
- b. Açıklama cümleleri ve ara sözler de cümle dışı ögedir. Açıklama cümlelerine, yazılı anlatımda iki çizgi veya iki virgül arasında, parantez içinde rastlıyoruz. *Ki* bağlama edatı da açıklama cümlelerinin başında yer alabilmektedir.
- c. Cümle dışı ögeler, cümlelerin her yerinde, başında, ortasında, sonunda bulunabilir (2015, s.36-38).

Özmen, “Türkçenin Söz Dizimi” adlı eserinde cümle dışı ögeler için “bağımsız tümleçler” terimini kullanmaktadır. “*Cümleye türlü anlam ilişkileri ile katılan; ancak, yükleme doğrudan doğruya bağlanamayan, yükleme sorulan hiçbir soruya cevap*

vermeyen cümle ögesi, bağımsız tümleçtir” şeklinde tanımını yapmaktadır (2019, s.42). Daha sonra cümle içindeki görevleri açısından bağımsız tümleçleri şu üç başlık altında incelemektedir: 1.Bağlama Görevli Bağımsız Tümleçler, 2.Bağlama Kuvvetlendirme Görevli Bağımsız Tümleçler, 3.Ünleme Görevli Bağımsız Tümleçler (2019, s.43-49).

1.2 KÖKTÜRKÇEDE CÜMLE VE CÜMLENİN ÖGELERİ

Ercilasun, “Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları” adlı eserinde Köktürkçenin söz diziminin bugünkü genel Türkçeden, Türk lehçelerinden farklı olmadığı için Köktürkçenin söz dizimine eserinde ayrıntılarıyla yer vermediğini, isim cümlesinin kuruluşunu verdiğini belirtmektedir (2016, s.379). Daha sonra eserinde Köktürkçenin söz dizimi açısından dünya dilleri arasındaki yerini şu maddelerle dile getirmektedir:

- 1.Köktürkçe, ÖTY (Özne – Tamlayıcı – Yüklem = SOV) sıralıdır. Vurgulanmak istenen öge yükleme yaklaştırılabilir.
- 2.Sıfat-isim ve tamlayan-tamlanan sıralıdır.
- 3.Ön takı (pre-position) yoktur; son takılı (çekim edatlı – post-positional) bir dildir.
- 4.İsim cümleleri, doğrudan isimlerle (ad, sıfat, zamir) bar, yok sözleriyle veya er- fiilinin çekimiyle kurulur. Fiil cümleleri, kiplerle oluşturulur. İsim ve fiil cümlelerinin sonunda –mu, –gU, kanı gibi soru ek ve kelimeleri; erinç, Ok, kök, ne gibi pekiştirme ve şüphe enklitikleri bulunabilir.
- 5.Cümlelerde art arda sıralanır; ulayu, azu gibi cümle bağlaçları çok sınırlıdır. Art arda sıralanan cümleler ortak öğelere sahip olabilir; yani önceki cümlede ifade edilen bir öge sonraki cümle(ler)de tekrarlanmayabilir.
- 6.Ki’li birleşik cümle yoktur; başka dillerde ki vb. bağlaçlarla birlikte bağlanan cümleler Köktürkçede sıfat-fiil ve zarf-fill ekleriyle yapılan geçici sıfatlar ve zarflar yoluyla tek cümle hâlinde ifade edilir.
- 7.Bağlaç bakımından zayıf (artukı, yeme), çekim edatları (son takılar) bakımından zengin (asra, üze, kisre, ötrü, birle, sayu, teg, üçün, tegi, tapa, tip, tiyin) bir dildir. Bu durum bağlama gruplarının az, edat gruplarının çok olması sonucunu doğurur.
- 8.Sayı grubu karakteristiktir. Birler hanesini gösteren sayı önce, onlar hanesini gösteren sayı sonra söylenir; onlar hanesini gösteren sayı önceki onluğa değil, içinde bulunulan onluğa ait sayıdır (biş otuz = 25). Ancak bağlaçla oluşturulan ara sayılar da başlamıştır: otuz artukı dört, kırk artukı yiti (2016, s.380).

Koç ise Eski Türkçenin cümle yapısını bir başlık altında şu şekilde değerlendirmektedir:

İster yalın ister birleşik olsun, Türkçe tümceyi oluşturan sözcük öbeği sonda bulunur. Bu zorunlu öbeğe eylem öbeği denir. Eylem öbeğinin kurucusu olan çekimli eylem, tümcenin yüklemidir. Yüklem bildirdiği işi yapan, oluşu, kılışı ya da yargıyı üzerine alan özneyse, genellikle, tümcenin başında yer alır. Belirteç ve ilgeç öbekleri, yine genellikle, özneyle yüklem arasında bulunarak tümleç görevini yerine getirirler (2002, s.190).

2.BÖLÜM: İSİM CÜMLELERİ

1.3 İsim Cümleleri Üzerine Yapılmış Çalışmalar

İsim canlı cansız varlıklara, fiillere, somut veya soyut kavramlara ad olan sözcüklere verilen sözcük türüdür. Bu sözcük türü cümlede ek fiil ile yargıya bağlanarak yüklem görevi de üstlenebilmektedir.

Yüklemlerine göre cümleler bir isim veya çekimli fiilden oluşması bakımından iki başlıkta incelenmektedir. Köktürk Bengü Taşlarındaki cümleler incelenmeden önce hem Türkiye Türkçesinde hem de Köktürkçede isim cümleleri ile ilgili çalışmalar taranarak araştırmacıların bu konudaki tespitleri şu şekildedir.

1.4 Türkiye Türkçesinde İsim Cümleleri

Türkiye’de isim cümlesi konusunda yapılan çalışmalarda genel yaklaşımlar şu şekildedir:

Türk dil bilgisi kaynaklarında isim cümlesi ile ilgili ilk olarak yapılan detaylı çalışmanın Ahmet Cevat Emre’nin “Türkçede Cümle: II. İsim Cümlesi” adlı eserinde görmekteyiz. Emre Türkçede isim cümlesinin daha çok fiilden yüklemi olmayan cümle olduğunu çeşitleri ve işlevinin çok olduğunu belirtmiştir. Daha sonra bu cümleleri yapılış bakımından iki ana başlıkta incelemiştir. Bu başlıkları: (1955, s.23) “a) Koşaç (copule) almayanlar ve b) koşaç alanlar” olarak verdikten sonra bunların çeşitleri ve rolleri açısından kesin bir sınıflandırma yapılamayacak kadar çok olduğunu belirtmiştir.

Emre, bu açıklamalardan sonra isim cümlelerini şu alt başlıklarda incelemiştir:

A.KOŞAÇ ALMIYAN İSİM CÜMLELERİ; A.Yüklemi İsim Olanlar; B. Yüklemi Sıfat (Sanlayıcı Kelime) Olanlar; C. Öznenin İsimsi (İşaret Zamiri) Olması; D. Koşaçsız İsim Cümlesiyle Haykırışlı Anlatış; D.Yüklemin, Öznenin Fiil İsmi Olması; E. Tümlenin Yüklem Rolünde Olması; F. Öznenin, Geçen Cümleden, Düşünülp Anlaşılması, B.KOŞAÇ ALAN İSİM CÜMLELERİ; Birinci ve ikinci kişi koşacıyla oluşan isim cümleleri; Hikâye ve rivayet koşacıyla oluşan isim cümleleri; Var-Yok cümleleri (1955, s.23-58).

Emre’ye göre: “İsim cümlelerinin temel karakteri eylem (action) anlatan bitimli (fini) bir fiilden yüklemi olmamaktır. İsim cümlesi koşaçlı ve koşaçsız olur; meselâ:

‘Yıldızdağı çok yüksek’ koşaçsız, ‘Yıldızdağı çok yüksektir’ koşaçlı isim cümlesidir (1955, s.37)’’.

Ergin, Türkçede cümleleri temelde isim ve fiil cümlesi olarak ikiye ayırmış, isim cümlesinin yüklemının bir fiil unsurunun isim fiili ile bir isimden oluştuğunu belirtmiştir. İsim fiilinin yüklemın fiil kısmını, isim unsurunun ise yüklemın isim kısmını oluşturduğunu, isim fiili bildirme fiili olduğu için isim cümlesinin yüklemının yüklem ismi ile bildirme unsurundan oluştuğunu belirtir (2020, s.396-397).

Banguoğlu, yüklemi bir isim olan cümleye isim cümlesi demiştir (2019, s.535).

Dizdaroğlu, yüklemi isim, isim soylu ya da sözcük öbeği olan bağımsız yargılı anlatıma ad tümcesi demiştir. Ad tümcelerinin öznenin ne olduğunu ya da bir durumu bildirdiklerini söylemiştir. (1976, s.164).

Şimşek, bir ad yüklemiyle kurulan tümceye ad tümcesi demiştir, ad tümcesinin genel olarak özne ve yüklem arasındaki ilişki ve denge üzerine kurulduğunu söyler (1987, s.180).

Korkmaz, isim cümlesini yüklemi bir fiil değil ad veya ad soylu bir kelime ile cevher fiili eklerinin geniş zaman, şimdiki zaman ve geçmiş zaman çekimleriyle yargıya bağlanan cümle olarak tanımlar. Verdiği örneklerden sonra ad cümlesinin yapma ya da olma değil, sadece varoluş bildirdiğini belirtir (2019, s. 65).

Karahan, isim cümlelerini yüklemi bir isim veya isim grubu olan cümleler olarak tanımlamıştır. İsim ve isim gruplarını “-i” ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi yaptıklarını isim cümlelerinde kip eki taşımayan yüklemeler, geniş zaman kipinde olduğunu belirtir. Geniş zaman ve bazı kiplerde , anlamı pekiştirmek ya da yükleme ihtimal anlamı katmak için “+Dır” ekini kullanıldığını belirtir (2015, s.96).

Karaağaç, isim cümlesini çekimli bir fiil değil, ad veya ad soylu bir söz olan cümle olarak tanımlar. İsim cümlesinin var oluş bildiren ana yardımcı fiil taşıdığını bu sebeple sadece ana yardımcı fiille kurulabilen bir cümle olduğunu belirtir (2011, s. 204).

Özmen, isim cümlesini bir isim unsuru ile ondan sonra gelen ek-fiilden oluşan cümle olarak niteler. “Yüklemın isim unsuru, isim, isimsi veya isimlik; fiil unsuru ise, ek-fiilin dört çekiminden biri olabilir. İsim cümleleriyle her türlü, birleşik cümle çeşidi oluşturulabilir. İsim cümlelerinde, özne ve yüklemın yanı sıra, dolaylı tümleç, zarf tümleci ve bağımsız tümleç bulunabilir. İsim cümlelerindeki dolaylı tümleçler, çoğunlukla bulunmalı dolaylı tümleçtir. İsim cümlelerinde, nesne bulunmaz” (2016, s.214-214).

Yüklemi ad olan tümcelerin ad tümcesi olduğu ve genellikle özne ve yüklemden oluştuğu; ancak bazen tümleç alabildiği “özne + tümleç + yüklem” biçiminde öğelerinin dizildiği belirtilmiştir (Atabey, Özel ve Çam, 2003, s.79).

“Yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümleye isim cümlesi denir. İsim cümlesinin yüklemi isim, isim soylu bir kelime veya isim soylu bir kelime grubudur. Ek fiil yüklemın fiil kısmını, isim unsuru ise yüklemın isim kısmını oluşturur” (Özkan, Toker ve Aşçı, 2016, s.142).

1.5 Köktürkçede İsim Cümleleri

Türkiye’de Köktürkçenin söz dizimi konusunda yapılan çalışmalarda isim cümlesiyle ilgili genel yaklaşımlar, tespitler şu şekildedir:

Ercilasun, Köktürkçenin sözdiziminin genel Türkçeden farklı olmadığını ve Köktürkçede isim cümlelerinin iki türlü kurulduğunu belirtmektedir. Bunlar:

1. Cümlelerin sonuna doğrudan doğruya isim soylu bir kelime veya edat (isim, sıfat, zamir, erinç, bar, yok, mu, gu, ne kanı) getirilerek: *Bilge Tunyukuk ben* (-Ben- Bilge Tunyukuk’um), *tokurkak sen* (tok gözlüsün), *Türk bodunı yeme bulganç ol* (Türk milleti de kaos içindedir), *Bilge Tunyukuk anıg ol* (Bilge Tunyukuk kötüdür), *barduk yerde edgüg ol erinç* (gittiğin yerde kazancın şudur, ol yolun yorisar unç (o yolla gitsek mümkün), *sabı antag* (sözü şöyle), *sabı bir* (sözleri aynı), *arıg ubutı yig* (temiz-olmanın-utancı yeğ), *Türk sir bodun yorıduki bu* (muzaffer Türk milletinin yürümesi bu – sebepledir-), *ol amtı anıg yok artık kötülük yok*, *ilte bun yok* (ülkede sıkıntı yok), *nen bunug yok* (hiç sıkıntın yok), *azu bu sabımda igid bar gu* (yoksa bu sözümde yalan var

ma), iki üç bin sümüz kelteçimiz bar mu ne (iki üç bin askerimiz, gelecek olanımız var mı acaba), ilim amtı kanı (devletim şimdi nerede).

2. Er- fiili ile, Türkiye Türkçesindeki i-fiili er-'den çıkmıştır. Bugün olduğu gibi Köktürkçede de isimleri yüklem hâline getirmek için aynı fiil kullanılır. Bilinen geçmiş zaman için erti (idi), öğrenilen geçmiş zaman için ermiş (imiş), geniş zaman için erür (-dır) kullanılır: bodun boguzı tok erti (milletin karnı tok idi), Tabgaç kagan yagımız erti (Çin kağanı düşmanımız idi), illig bodun ertim (devlet sahibi millet idim), biz iki bin ertimiz (biz iki bin idik); kaganı alp ermiş (kağanı yiğit imiş), Tabgaç süsi bar ermiş (Çin askeri var imiş), dört bulun kop yagı ermiş (dört yan hep düşman imiş), antag külüg kagan ermiş (öyle ünlü kağan imiş), buyrukı yeme bilge ermiş erinç (vezirleri de bilge imiş); benin bodunum anta erür (benim milletim oradadır) (Ercilasun, 2016, s.379-380).

Şinasi Tekin, “Eski Türkçe” adlı çalışmasında isim cümleleri ile ilgili olarak şu bilgilere yer verir:

Yüklemi, isim veya isim cinsinden bir kelime (=yüklem ismi) ve çekilmiş bir yardımcı fiilden (=bildirici veya bildirme bağı) ibaret olan cümleye isim cümlesi diyoruz. Yüklem ismi iyelik eklerini alabileceği gibi, edat gruplarından biri de bu vazifeyi görebilir. Bildirici umumiyetle er- ve pek az olarak tur fiilinden teşkil edilir:

men+...(yüklem ismi) +er-ür men

sen+...(yüklem ismi) +er-ür sen

biz+...(yüklem ismi) +er-ür biz

siz+...(yüklem ismi) +er-ür siz

ol+...(yüklem ismi) +er-ür ol

olar +...(yüklem ismi) er-ür ol (olar).

Bazen bilhassa üçüncü şahısta bildirici, sonundaki ol ile birlikte kaldırılır ve yalnız yüklem ismi bırakılır: edgü ‘iyidir’ gibi. Bazen da bildirici kalkar, yalnız yüklem ismi ve şahıs zamiri kalır: yrlg men ‘sefilim, perişanım’, kim sn, ırak ol, ölüg ol, togmak ol vb.

Başka misaller: ilim amtı kanı? ‘şimdi hani benim devletim (nerde)?’, kntü budunum ‘(sen) benim milletim (sin)’, saklangu ol ‘korunmalıdır’ vb. Not: Bazan bildirici bol- fiilidir: iki türlü bolurlar ‘iki türlüdür’: bazen da titir (ler) < [ti-t-ir] nomlar titirler ‘serlerdir’ (1992, s.69- 119).

Talat Tekin, “Orhon Türkçesi Grameri” adlı çalışmasında ad asıllı yüklemnin yalnız durumda bir ad, bir sıfat, bir zamir, bir eylem adı, bir eylem sıfatı ya da benzeri bir sözcük bulunduğunu belirtir. Yüklem bağlayıcısının ise bir yardımcı eylem ya da sona alınmış bir zamir olduğunu belirtir. Daha sonra ad asıllı yüklemeleri üç başlık altında örnekleriyle verir (2003, s.207-208). Bunlar:

1. Yüklem bağlayıcısı bir eylem: ayıgması ben ertim "Sözcüsü ben idim" (T 5); türük bodun aç erti "Türk halkı aç idi" (BK D 38);özüm karı boltum "Ben yaşlandım" T 56); beglik urı oglun kul boltı "Bey olmaya layık erkek evladın köle oldu" (KT D 24); eşilik kız oglun kün boltı "hanım olmaya layık kız evladın cariye oldu" (KT D 24); kanım kagan süsi böri teg ermiş "Babam hakanın askerleri kurt gibi imiş" (KT D 12); kaganı alp ermiş "Hakanlan yiğit imiş" (T 10).

2. Yüklem bağlayıcısı sona alınmış bir zamir: biz az biz "Biz azız" (O ön 7); yaş ben "(Ben) gencim" (Uyuk-Oorzak I 3); tör apa içreki ben "(Ben) saraya mensup Tör

Apa'yım" (Begre l); türük bodun tokurkak sen "Türk halkı, (sen) tokgözlüsün" (KT G 7); bilge tunukuk anıg ol, üz ol "Bilge Tunyukuk fenadır, kötü niyetlidir" (T 34); edgü ol "(Bu fal) iyidir" (IB 18) anıg edgü ol "(Bu fal) çok iyidir" (IB 5); yablak ol"(Bu fal) kötüdür" (IB 6); anıg yablak ol "(Bu fal) çok kötüdür" (IB 36), vb.

3. Bağlayıcısız yüklem: küreg sabi antag "Kaçağın sözleri şöyle (idi)" (T 9); üç küreg ki[şi] kelti, sabi bir "Üç kaçak kişi geldi, sözleri aynı (idi)" (T 33) ; tılıg kelürti, sabi antag "(Bir) tutsak haberci getirdiler, sözleri şöyle:"(T 36); yaylagım ötüken kuzi "Yaylam Ötüken dağlarının kuzeyi(dir)" (Tar. B 5); ötüken eli sizde "Ötüken ülkesi sizde" (Tar. G 5); kamuş ara başım "Kamışlar arasında başım" (IB 10), vb (Tekin, 2003, s.207-208).

Tekin aynı çalışmasında "Yüklem Adları Bar ve Yok" başlığıyla yüklem adları bar "var" ve yok "yok" sözcüklerinin genellikle bağlayıcısız olarak kullanıldığını da örnek cümleler ile vermiştir (2003, s.208).

Alyılmaz ise "Orhun Yazıtlarının Sözdizimi"nde yüklem fiilinin (YF) yüklem ismi (Yİ) ve ek fiil (EF) olmak üzere iki kısımdan oluştuğunu belirtmiştir. Yüklem isminin yazıtlarda her türden isim, isim soylu kelime, kelime grubunun bazen kullanılmadığını da belirtmiştir (1994, 215). Daha sonra bu yapıları şu başlıklar altında örnekleriyle incelemiştir:

Yüklem Fiil (Yüklem İsmi (Yİ) + Ek Fiil (EF));

1.Cins Adı + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*şad er-: şad i-, şad ol-*); 2.Özel Ad + EF Kuruluşundan Oluşan YF;

2.1. Kişi Adı + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*bilge tonyukuk [er-]: Bilge Tonyukuk i-: Bilge Tonyukuk*);

2.2.Yer Adı + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*ötügen yış er-: Ötüken ormanı i-*);

3. Niteleme Sıfatı + İsim + EF Kuruluşundan Oluşan YF;

3.1. Niteleme Sıfat + İsim + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*illig bodun er-: il sahibi millet i-; il sahibi millet ol-; illi millet ol-*);

3.2. Niteleme Sıfatı + Ø + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*bilge + Ø er-: bilgili (kişi) i-*);

4. Belirtili İsim Tamlaması + EF Kuruluşundan Oluşan YF;

4.1. (Sıfatlarıyla Birlikte) Belirten İsim + Belirten Eki + (Sıfatlarıyla Birlikte) Belirten İsim + Belirten Eki + İyelik Eki + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*menin bodunum er- : benim milletim i-; benim milletim(den) (biri) ol-*);

4.2. Ø + Ø + Belirtilen İsim + Belirtilen Eki + İyelik Eki + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*Ø + Ø oğuşum Ø + Ø bodun(um) er-: (benim) soyum milletim i-; benim soyum(dan) milletim(den) ol-*);

5.Belirtili Sıfat Tamlaması + EF Kuruluşundan Oluşan YF;

5.1. Sayı Sıfatı + Ø + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*üç bin Ø er-: üç bin (kişi) i-; üç bin (kişiden) oluş-*);

5.2. Belirsizlik Sıfatı + (Sıfatlarıyla Birlikte) İsim + EF Kuruluşundan Oluşan YF;

5.2.1. Belirsizlik Sıfatı + (Sıfatlarıyla Birlikte) İsim + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*sınarça artuk er-: yarısı kadar fazla i-; yarısı kadar fazla ol-*);

5.2.2. Belirsizlik Sıfatı + Ø + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*az + Ø er-: az (kişi) i-, (sayıca) az (kişi) i-; az (sayıda) ol-*);

6. Zamir + EF Kuruluşundan Oluşan YF;

6.1. İşaret Zamiri + EF Kuruluşundan Oluşan YF (*ol[er-] : şu i-; şu ol-*);

7. Fiilden Yapılan Yükleme İsmi + EF Kuruluşundan Oluşan YF(yaşayur er-: yaşıyor i-, yaşıyor ol-) (1994, s.215-220).

Koç, ad cümlesini eylem dışında kalan sözcüklere er- (ir-)eylemi getirilerek kurulan tümceleri ad tümcesi olarak tanımlamıştır. Ancak, ad tümcesi, eylem gibi kullanılan bar (var) ve yok sözcükleriyle kurulabildiği gibi eylemsiz de kurulabileceğini belirtmiştir. Ad tümcelerini üç başlık altında örnekleriyle belirtmiştir (2002,s.193). Bu alt başlıklar:

Er- (ir-) Eylemiyle Kurulmuş Ad Tümcesi (*İltutsık yir Ötüken yış ermiş. (KT, G4):Yurt seçilecek yer, Ötüken ormanymış.*); Var ve Yok Sözcükleriyle Kurulmuş Ad Tümcesi (*Azu bu sabımda igid bar gu? (KT, G10): Yoksa bu sözümde yalan var mı?*); Eylemsiz Ad Tümcesi (*Öz içi, taşın tutmuş teg biz. (BT, G6): Kendi içi, dıştan tutulmuş gibiyiz.*) (2002, s. 193-194).

Görüldüğü üzere Koç, “Var ve Yok Sözcükleriyle Kurulmuş Ad Tümcesi” başlığı altında yazıtlardaki isim cümlelerinde bar ve yok sözcükleriyle kurulan isim cümlelerini tek bir başlık altında incelemektedir. Ağca ise yaptığı çalışmalarda bar- yok sözcüklerini incelemiş, yazıtlarda bulunan bu sözcüklerle ilgili olarak “*İlk örneklerine Köktürkçede rastlanan ba:r ve yo:k yükleme işaretleyicileri, Türk dilinin hemen hemen bütün tarihsel ve modern alanlarında işlektir. Köktürkçede ba:r ve yo:k sözcükleri, ait oldukları isim öbeğini ya tek başlarına ya da bir yardımcı fiil ile birlikte yüklemeleştirmiştir.*” (2015, s.95) demektedir.

3.BÖLÜM: İNCELEME

1.6 YÜKLEM İSMİNİN TÜRÜNE GÖRE İSİM CÜMLELERİ

1.6.1 Yüklemler İsim Olan İsim Cümleleri

Köktürk Bengü Taşları taranarak tespit edilen yüklemler isimle kurulan isim cümleleri şunlardır:

1.6.1.1 Yüklemler Özel İsim Olan İsim Cümleleri

Bengü taşlarda yüklemler özel isimle kurulan isim cümlelerinin türünün kişi ismi olduğu tespit edilmiştir.

1.6.1.1.1 Yüklemler Kişi Adı + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Bu cümleler:

Tengri teg Tenride bolmuş Türk Bilge Kagan.

[{Ben} semavi Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan{ım}.]

KT G 1

Bu bitig bitigme atısı Yol(l)ug Tigin.

[Bu yazıyı yazan {Költigin'in} yeğeni Yollug Tigin.]

KT G 13

Bunça bitig bitigme Köl Tigin atısı Yol(l)ug Tigin.

[Bunca yazıyı yazan Köl Tigin'in yeğeni Yollug Tigin.]

KT GB

Yigirmi kün olurup bu taşka, bu tamka kop Yol(l)ug Tigin.

[Yirmi gün oturup bu taşa, bu duvarlara hep **Yollug Tigin.**]

KT GD

*Köl Tiginin altunun, kümüşin, agısın, barımın tör(t biñ yıl)kısın ayagma **Tuygut.***

[Köl Tigin'in altınlarını, gümüşlerini, ipeklilerini, mallarını, dör(t binlik) at sürüsünü koruyan **Tuygut'tur.**]

KT GB

*Tengri teg Tenride bolmış **Türk Bilge Kagan.***

[{Ben} semavi Tanrıdan olmuş **Türk Bilge Kağan{ım}.**]

BK K 1

*Tengri teg Tenri yaratmış **Türk Bilge (Kagan).***

[Semavi Tanrı'nın yaratmış olduğu **Türk Bilge Kağan{ım}.**]

BK D 1

*Tengri teg Tenri yaratmış **Türk Bilge Kagan.***

[Semavi Tanrı'nın yarattığı **Türk Bilge (Kağan) {olarak}.**]

BK G 13

*Ayıgması ben ertim, **Bilge Tuñukuk.***

[Söyleyeni ben idim, **Bilge Tunyukuk.**]

T I.TAŞ B 5

*Tü(rk kağanı), Türk bodunug Ötüken yirke ben öziim **Bilge Tuńukuk.***

[Tü(rk kağanını), Türk milletini Ötüken topraklarına bizzat ben, **Bilge Tunyukuk** {getirdim?}]

T I.TAŞ G 10 (17)

*Ben **Bilge Tuńukuk.***

[Ben **Bilge Tunyukuk.**]

T II. TAŞ B 2 (37)

*Ben **Bilge Tuńukuk.***

[Ben **Bilge Tunyukuk.**]

T II. TAŞ G 3 (47)

*Ben **Bilge Tuńukuk.***

[Ben **Bilge Tunyukuk.**]

T II. TAŞ D 8 (58)

*Ben öziim **Bilge Tuńukuk.***

[Ben **Bilge Tunyukuk.**]

T II. TAŞ K 1 (59)

1.6.1.1.2 Yükleme Kişi İsmi + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Bars Beg erti.

[Bars bey idi.]

KT D 20

(Bars Bey) erti.

[Bars Bey idi.]

BK D 16- 17

1.6.1.2 Yükleme Cins İsim Olan İsim Cümleleri

1.6.1.2.1 Yükleme Cins İsim + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Teñri teg Teñri yaratmış Türk Bilge (Kagan) sabım:

[Semavi Tanrı'nın yarattığı Türk Bilge (Kağan) {olarak} **sözüm** {şudur}:]

BK G 13

1.6.1.2.2 Yükleme Cins İsim + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Tört bulun kop yağı ermiş.

[Dört yan hep **düşman imiş.**]

KT D 2

Biriye Tabgaç bodun yağı ermiş.

[Güneyde Çin milleti **düşman imiş.**]

KT D 14

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yağı ermiş.

[Kuzeyde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı **düşman imiş.**]

KT D 14

Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı kop yagı ermiş.

[Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep **düşman imiş.**]

KT D 14

Eçim kagan olurtukda özüim Tarduş bodun üze şad ertim.

[Amcam kağan olduğu zaman ben Tarduş halkı üzerinde **şad idim.**]

KT D 17

Tört bulun kop yagı ermiş.

[Dört yan hep **düşman imiş.**]

BK D 3

Biriye Tabgaç bodun yagı ermiş.

[Güneyde Çin milleti **düşman imiş.**]

BK D 12

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yagı ermiş.

[Kuzeyde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı **düşman imiş**]

BK D 12

Kı[rkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı kop yagı ermiş.

[Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep **düşman imiş.**]

BK D 12

*Eçim kagan olurtuk[d]a özüm **tigin erk**.*

[Amcam kağan olduğu zaman ben **şehzade i(dim)**.]

BK D 14

*Yiti yüz kişig uduzugma ulugı **şad erti**.*

[Yedi yüz kişiyi sevk edenlerin {rütbece} en büyüğü **şad idi**.]

T I. TAŞ B 4-5

Yüklemi isim olan isim cümlelerinin durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 1. Yüklemi Asıl İsim Olan Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklem İsmi	İsim + Ø ile Kurulanların Sayısı	İsim + er- ile Kurulanların Sayısı	Toplam Sayısı	İsim Cümlelerine Oranı
Yüklemi Özel İsim Olan İsim Cümleleri	14	2	16	%11,42
Yüklemi Cins İsim Olan İsim Cümleleri	1	11	12	%8,57

İsim cümlelerinde yüklemi özel olan cümlelerin 16 (%11,42), yüklemi cins isim olan cümlelerin ise 12 adet (%8,57) olduğu tespit edilmiştir.

1.6.1.3 *Yüklemi İsim Tamlaması Olan İsim Cümleleri*

1.6.1.3.1 *Yüklemi Belirtisiz İsim Tamlaması Olan İsim Cümleleri*

1.6.1.3.1.1 *Yüklemi Belirtisiz İsim Tamlaması + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri*

Köktürk Bengü Taşlarında yüklemi belirtisiz “isim tamlaması + Ø” kuruluşundan oluşan isim cümlesi tespit edilmemiştir.

1.6.1.3.1.2 *Yüklemi Belirtisiz İsim Tamlaması + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri*

*İl tutsık yir **Ötüken** yış ermiş.*

[Devleti yönetecek yer **Ötüken Dağları** imiş.]

KT G 4

*Tokuz Oguz bodun **kentü bodunum erti.***

[Dokuz Oğuz halkı **kendi milletim idi.**]

KT K 4

*İl/ tutsık yir **Ö]tüke[n]** yış ermiş.*

[Devleti yönetecek yer **Ötüken Dağları** imiş.]

BK K 3

Bir at orukı ermiş.

[Bir at yolu imiş.]

T I.TAŞ D 7 (24)

1.6.1.3.2 Yükleme Belirtili İsim Tamlaması Olan İsim Cümleleri

1.6.1.3.2.1 Yükleme Belirtili İsim Tamlaması + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Köktürk Bengü Taşlarında yükleme belirtisiz “isim tamlaması + er-” kuruluşundan oluşan isim cümlesi tespit edilmemiştir.

1.6.1.3.2.2 Yükleme Belirtili İsim Tamlaması + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Yigirmi yaşına Basmıl ıduk (k)ut oğuşum bodun erti.

[Basmıl İduk Kut **benim soyumun halkı idi.**]

BK D 25

*To[kuz Ogu]z **menin bodunum erti.***

[Dokuz Oğuzlar **benim milletim idi.**]

BK D 29

Aşağıdaki cümlelerde yükleme belirtili isim tamlamaları + er- kuruluşundan oluşan yüklemlerde tamlayanı düşmüş isim tamlaması olduğu görülmektedir.

*Türğiş kagan **Türkümüz, [bodunum] (uz) [erti].***

[Türğiş kağanlığı **Türkümüz, milletim(iz) idi.**]

KT D 18

*Ança kazanmış itmiş **ilimiz törümüz erti.***

[O derecede kazanılmış, örgütlenmiş **ülkemiz, devletimiz vardı.**]

KT D 22

*Türğiş [ka]gan **Türküm, bodunum erti.***

[Türgiş kağanlığı **Türküm, milletim idi.**]

BK D 16

Ança kazanmış itmiş ilimiz [törümüz erti].

[O derecede kazanılmış, örgütlenmiş **ülkemiz, devletimiz vardı.**]

BK D 18

Tabgaç kagan yagımız erti.

[Çin kağanı **düşmanımız idi.**]

T I. TAŞ D 2 (19)

On Ok kaganı yagımız erti.

[On Ok kağanı **düşmanımız idi.**]

T I. TAŞ D 2 (19)

Yüklemi isim tamlaması olan isim cümlelerinin durumu tablo olarak řu şekildedir:

Tablo 2. Yükleme İsim Tamlaması Olan Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklem İsmi	İsim Tamlaması + Ø ile Kurulanların Sayısı	İsim Tamlaması + er- ile Kurulanların Sayısı	Toplam Sayısı	İsim Cümlelerine Oranı
Yüklemli Belirtisiz İsim Tamlaması Olan İsim Cümleleri	0	4	4	%2,85
Yüklemli Belirtili İsim Tamlaması Olan İsim Cümleleri	0	8	8	%5,71

İsim cümlelerinde yükleme belirtisiz isim tamlaması olan cümlelerin 4 (%2,85), yükleme belirtili isim tamlaması olan cümlelerin ise 8 adet (%5,71) olduğu tespit edilmiştir.

1.6.2 Yükleme Hâl Ekli Sözcüklerle Kurulmuş Olan İsim Cümleleri

1.6.2.1 Yükleme Hâl Ekli Sözcük + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

İltiriş Kaganka, (...) Türk Böğü Kaganka, Türk Bilge Ka(ganka)...

[İltiriş Kağan'a, (...) Türk Böğü Kağan'a, Türk Bilge Ka(ğan'a)...]]

T II. TAŞ G 6 (50)

1.6.2.2 Yükleme Hâl Ekli Sözcük + er- Kuruluşundan Oluşan Kurulmuş İsim Cümleleri

İkin sü ebde erti.

[İkinci ordu karargâhta idi.]

BK D 32

Benin bodunum anta erür.

[Benim halkım oradadır.]

T I.TAŞ D 4 (21)

Yüklemi hâl ekli isim olan isim cümlelerinin durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 3. Yüklemi Hâl Ekli İsim Olan Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklem İsmi	Yüklemi Hâl Eki + Ø İsim Olan İsim Cümleleri	Yüklemi Hâl Eki + er- İsim Olan İsim Cümleleri	Toplam Sayısı	İsim Cümlelerine Oranı
Yüklemi Hâl Ekli İsim Olan İsim Cümleleri	1	2	3	2,14

İsim cümlelerinde yüklemi hâl ekli isim olan cümlelerin 3 adet (%2,14) olduğu tespit edilmektedir.

1.6.3 Yüklemi Zamir Olan İsim Cümleleri

Köktürkçede iki türlü şahıs eki vardır: 1.Bilinen geçmiş zaman ve –slk ekiyle yapılan gelecek zamanda kullanılan şahıs ekleri: -m, -n/-g, -O. Bunlar iyelik eklerinden geliştiği için iyelik ekleriyle aynıdır. 2.Geniş ve gelecek zamanlarda kullanılan şahıs ekleri: men, sen, O,biz, siz, O. Bunlar da şahıs zamirlerinden geliştiği için şahıs zamirleriyle aynıdır. Köktürk döneminde henüz ekleşmeyip zamirliklerini korudukları da söylenebilir. Üçüncü şahıslarda anlamı pekiştirme amacıyla bazen erinç (-DXr) edatı kullanılabilir. Emir çekiminde şahıs ifadesi, kip içindedir (Ercilasun, 2016, s. 373-374).

Bengü taşlar taranarak metinlerde yüklemi zamirle kurulan 9 isim cümlesi tespit edilmiştir. Bu cümlelerin kişi, soru ve işaret zamirlerinden oluştuğu görülmüştür. Yüklemi zamir olan isim cümleleri şunlardır:

1.6.3.1 Yüklemi Kişi Zamiri + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Arkuk *sen*.

[İnatçısı**m**.]

KT G 8

*Bilge Tunukuk **ben.***

[{Ben} Bilge Tunyukuk'**um.**]

T I.TAŞ B 1

*Öz (i)çi taşın tutmuş teg **biz.***

[Kendi içi, dışını tutmuş {içimize kapanmış} gibi**iz.**]

T I.TAŞ G 6 (13)

*Arkuk **sen.***

[İnatçısın.]

BK K 6

1.6.3.2 Yükleme Soru Zamiri + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

*İlim amtı **kantı?***

[Devletim şimdi **nerede?**]

KT D 9

*Kaganım **kantı?***

[Kağanım **nerede?**]

KT D 9

*İlim amtı **kantı?***

[Devletim şimdi **nerede?**]

BK D 8

*Kaganım **kani?***

[Kağanım **nerede?**]

BK D 9

1.6.3.3 Yükleme İşaret Zamiri + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

İltirîş Kağan, Bilge Tuñukuk kazgantuk için Kapgan Kağan, Türk sir bodun yorıduki bu.

[İlterîş Kağan ve Bilge Tunyukuk kazandığı için Kapgan Kağan ve muzaffer Türk milleti ilerlemiştir, {sebebi} **budur.**]

T II. TAŞ K 3 (61)

Yükleme zamir olan isim cümlelerinin durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 4. Yükleme Zamir Olan Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklem İsmi	Zamir + Ø ile Kurulanların Sayısı	Zamir + er- ile Kurulanların Sayısı	Toplam Sayısı	İsim Cümlelerine Oranı
Yükleme Kişi Zamiri Olan İsim Cümleleri	4	0	4	%2,85
Yükleme Soru Zamiri Olan İsim Cümleleri	4	0	4	%2,85
Yükleme İşaret Zamiri Olan İsim Cümleleri	1	0	1	%0,71

İsim cümlelerinde yüklemi zamir olan cümlelerde kişi zamiri olan 4 (%2,85), soru zamiri olan 4 (%2,85), işaret zamiri olan ise 1 adet (%0,71) olduğu tespit edilmiştir.

1.6.4 Yüklemi Sıfat Olan İsim Cümleleri

1.6.4.1 *Yüklemi Sıfat + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri*

Tabgaç bodun sabı süçig.

[Çin milletinin sözü **tatlı**.]

KT G 5

Türk bodun, tok.

[Türk milleti **tok** {müstağni}].]

KT G 8

Biziñ sü atı toruk.

[Bizim askerlerimizin atı **zayıf** (tı).]

KT D 39

Türk bodun, tok .

[Türk milleti **tok** {müstağni}].]

BK K 6

Tabgaç bodun sabı süçig.

[Çin milletinin sözü **tatlı**.]

BK K 4

*Sabı **bir**.*

[Sözleri **aynı**.]

T I.TAŞ K 9 (33)

*Arıg ubutı **yig**.*

[Temiz olmanın utancı {kirlenmekten, yenilmekten} **yeğdir**.]

T II. TAŞ B 2 (37)

*Kelmişi **alp**.*

[{Düşman, buralardan} gelmiş olmaları **zor**.]

T II. TAŞ B 3 (38)

*Ol yolun yorisar **unç**.*

[O yoldan yürümek **mümkün**.]

T I.TAŞ D 7 (24)

1.6.4.2 Yükleme Sıfat + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

*Agısı **yumşak ermiş**.*

[İpeklisi **yumuşak imiş**.]

KT G 5

*Begleri yeme, bodunı yeme **tüz ermiş**.*

[Beyleri de, halkı da **doğru {dürüst ve âdil} imiş**.]

KT D 3

Agısı yumşak ermiş.

[İpeklisi yumuşak imiş.]

BK K 4

Begleri yeme, bodunı [yeme tüz ermiş].

[Beyleri de, halkı da doğru {dürüst ve âdil} imiş.]

BK D 4

Biz az ertimiz.

[Biz az idik.]

BK D 32

Yabız ertimiz.

[Kötü durumda idik.]

BK D 32

(...Tür)k bodun aç erti.

[(... Tür)k milleti aç idi.]

BK D 38

İki ülügi atlıg erti.

[İki bölümü {üçte ikisi} atlı idi.]

T I.TAŞ B 4

Bir ülügi yadag erti.

[Bir bölümü {üçte biri} **yaya idi.**]

T I.TAŞ B 4

Bodun boguzı tok erti.

[Milletin karnı **tok idi.**]

T I.TAŞ G 1 (8)

Kaganı alp ermiş.

[Kağanları **yiğit imiş.**]

T I.TAŞ G 3 (10)

Ayguçısı bilge ermiş.

[Danışmanları **bilge imiş.**]

T I.TAŞ G 3 (10)

Yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş.

[Yufka olanı delmek **kolay.**]

T I.TAŞ G 6 (13)

Yinçge erklig üzgeli uçuz.

[İnce olanı (da) koparmak **kolay.**]

T I.TAŞ G 6 (13)

*Yufka kalın bolsar topulguluk **alp ermiş.***

[Yufka kalın olursa delmek **zor.**]

T I.TAŞ G 6 (13)

*Yinçge yogun bolsar üzgülük **alp ermiş.***

[İnce {de} yoğun olursa koparmak **zor.**]

T I.TAŞ G 6 (13) – 7 (14)

*(Süsi üç biñ) **ermiş.***

[(Askerleri üç bin kişi) **imiş.**]

T I.TAŞ G 9 (16)

Biz iki biñ ertimiz.

[Biz iki bin idik.]

T I.TAŞ G 9 (16)

İki biñ ertimiz.

[İki bin {kişi} idik.]

T I.TAŞ D 1 (18)

*Kaganı **alp ermiş.***

[Kağanları **yiğit imiş.**]

T I.TAŞ D 4 (21)

*Ayguçısı **bilge** ermiş.*

[Danışmanları **bilge** imiş.]

T I.TAŞ D 4 (21)

*Kögmen yolu **bir** ermiş.*

[Kögmen {Tannu-Ola} yolu **tek** imiş.]

T I.TAŞ D 6 (23)

*Kaganı **alp** ermiş.*

[Kağanları **yiğit** imiş.]

T I.TAŞ K 5 (29)

*Ayguçısı **bilge** ermiş.*

[Danışmanları **bilge** imiş.]

T I.TAŞ K 5 (29)

*(İlk Kırkızk)a sü(les)er **yig** ermiş.*

[(İlk olarak Kırgızlar)a ordu yürütsek daha **iyi olur.**]

T I. TAŞ D 6 (23)

1.6.4.3 *Yüklemi Sıfat Tamlaması + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri*

Köktürk Bengü Taşlarında yüklemi “sıfat tamlaması + Ø” kuruluşunda isim cümlesi tespit edilememiştir.

1.6.4.4 *Yüklemi Sıfat Tamlaması + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri*

Bilge kagan ermiş.

[**Bilge**{derin bilgili ve uzak görüşlü} **kağan imişler.**]

BK D 4

Alp kagan ermiş.

[**Alp** {yiğit} **kağan imişler.**]

BK D 4

İllig bodun [ertim].

[**Devletli millet idim.**]

BK D 8

Kaganlı bodun ertim.

[**Kağanlı millet idim.**]

BK D 9

Bilge kagan ermiş.

[**Bilge**{derin bilgili ve uzak görüşlü} **kağan imişler.**]

KT D 3

Alp kagan ermiş.

[Alp{yiğit} kağan imişler.]

KT D 3

Antag külüg kagan ermiş.

[O kadar ünlü kağanlar imişler.]

KT D 4

İllig bodun ertim.

[Devletli millet idim.]

KT D 9

Kaganlıg bodun ertim.

[Kağanlı millet idim.]

KT D 9

Antag külüg kagan er[miş].

[O kadar ünlü kağanlar imişler.]

BK D 5

Yüklemi sıfat olan isim cümlelerinin durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 5. Yüklemi Sıfat Olan Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklem İsmi	Yüklemi Sıfat	Yüklemi Sıfat + -er	Yüklemi Sıfat Tamlaması +	Yüklemi Sıfat Tamlaması +-	Toplam Sayı	İsim Cümlelerine
----------------	---------------	------------------------	------------------------------	-------------------------------	----------------	---------------------

	+ Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	er Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri		Oranı
Yüklemi Sıfat Olan İsim Cümleleri	9	25	-	-	34	%24,28
Yüklemi Sıfat Tamlaması Olan İsim Cümleleri	-	-	0	10	10	%7,14

İsim cümlelerinde yüklemi sıfat olan cümlelerin 34 (%24,28), yüklemi sıfat tamlaması olan cümlelerin ise 10 adet (%7,14) olduğu tespit edilmektedir. Sıfatların sıfat tamlamalarına göre daha fazla kullanıldığı görülmüştür.

1.6.5 Yüklemi Edatla Kurulan İsim Cümleleri

“İsim ve fiil cümlelerinin sonunda –mu, gU, kanı gibi soru ek ve kelimeleri; erinç, Ok, kök, ne gibi pekiştirme ve şüphe enklitikleri bulunabilir” (Ercilasun, 2016, s.380). Biz çalışmamızda tespit ettiğimiz isim cümlelerinde yüklemi edatla kurulan isim cümlelerinde bu edatlardan “ok/ök/kök, mu/gu, için, erinç” edatları yanı sıra “teg”le kurulan isim cümleleri de tespit ettik. “erinç” için Muharrem Ergin “Orhun Âbideleri” adlı eserinde “*olacak, olmalı, her hâlde, tabii, -dır, -dır vs.*”(2012, s.93), “ok/ök/kök” için “*Kuvvetlendirme edat; kendi, bizzat, hep tam, hem, -dır, -dir v.s.*”olarak sözlük anlamlarını vermektedir. Ercilasun ise erinç için “Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları” adlı çalışmasının “Sözlük ve Dizin” bölümünde “*pekiştirme enklitiğ, -DXr*” şeklinde açıklamaya yer vermiştir (2016, s.674). “teg” edatının cümleye kattığı anlamı “gibi” olarak görmekteyiz. Ergin ve Ercilasun eserlerinin sözlük bölümlerinde teg’i gibi olarak açıklamaktadırlar (Ergin, 2012, s.113; Ercilasun, 2016, s.712). Teg edatı için Karacan, “*Eski Türkçenin en çok rastlanan edatlarından biridir. Orhun Türkçesinden itibaren sözcük olarak ikincil edat, birincil edat ve oluşturduğu öbek yapıları ise sıfat, zarf ve bağlaç işlevleriyle görmek mümkündür. Kurduğu bu öbek yapı değişmelerine göre de farklı anlamlar verdiği görülür* (2022, s.288)” demektedir.

Bengü Taşlarda dört isim cümlesinde bulunan “*ol*” sözcüğünü Ercilasun “Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları”nın “Sözlük-Dizin” bölümünde “-DXr (bildirme)” (2016, s.698), eki olarak ele almaktadır. Alyılmaz ise “Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi” adlı eserinde “*ol*” için ek edat demektedir (1994, s.256). Biz de çalışmamızda Alyılmaz’ın eserinden yola çıkarak ek edat olarak ele aldık. Böylece “ok/ök/kök, mu/gu, üçün, erinç, teg, ol” edatlarıyla kurulan isim cümlelerini bu başlık altında inceledik.

Köktürk Bengü Taşlarında isim cümleleri basit oldukları gibi sıralı veya birleşik cümlelerin içinde de yer almışlardır. Köktürk Bengü Taşlarında 26 adet yüklemi edatla kurulan cümle yer almaktadır.

1.6.5.1 ***Yüklemi Edat + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri***

Buyrukı yeme bilge ermiş erinç.

[Yöneticileri de elbette bilge imiş.]

KT D 3

Alp ermiş erinç.

[(Yöneticileri de elbette) alp imiş.]

KT D 3

Buyrukı yeme biligsiz erinç.

[Yöneticileri de bilgisiz imiş.]

KT D 5

(Buyrukı yeme) yablak ermiş erinç.

[(Yöneticileri de) kötü imiş.]

KT D 5

*Barduk yirde edgüg **ol erinç**:*

[Gittiğiniz yerlerde kazancınız (!) **şu oldu**:]

KT D 24

*Azu, bu sabımda igid **bar gu**?*

[Yoksa bu sözlerimde yalan **var mı**?]

KT G 10

Alyılmaz, bu cümleyi örnek göstererek “+GU” ek/edatının soru cümlelerinin anlamını kuvvetlendirdiğini belirtmektedir (1994, s.256).

*Az (u,bu) sabımda igid **bar gu**?*

[Yoksa bu sözlerimde yalan **var mı**?]

BK K 7-8

*Buyrukı bilge ermiş **erinç**.*

[Yöneticileri de bilge imiş.]

BK D 4

*Alp ermiş **erinç**.*

[Alp imiş.]

BK D 4

*Buyrukı y(e)me bil(i)gs(i)z (e)rm(i)ş **erİNÇ*** (Ata, 2018, s.144).

[Yöneticileri de bilgisiz imiş.]

BK D 6

*(Buyrukı yeme) y(a)bl(a)k erm(i)ş **(e)r(i)nÇ*** (Ata, 2018, s.144).

[(Yöneticileri de) kötü imiş.]

BK D 6

*Barduk yırdede edgüg **ol erİNÇ***

[Gittiğiniz yerlerde kazancınız (!) **şu oldu**:]

BK D 20

*Öñre Kıtanda, biriye Tabgaçda, kırıya Kordanta, yıriya Oguzda iki üç biñ sümüz, kelteçimiz **bar mu ne**.*

[Doğuda Kıtaylardan, güneyde Çinlilerden, batıda Hotan'dan, kuzeyde Oğuzlardan gelecek iki üç bin askerimiz **vardır şüphesiz**.]

T I. TAŞ G 7 (14)

Ercilasun, bu cümlede “bar mu ne” sözcük grubunda mu’yu pekiştirme enklitiği olarak değerlendirmiştir (2016, s.696).

*(Türk bodun yeme) bulganç **(ol)**.*

[Türk milleti yine kargaşa içindedir.]

T I. TAŞ D 5 (22)

Oğuzı yeme tarkınç ol.

[Oğuzları da darlık(sıkıntı) içindedir.]

T I.TAŞ D 5 (22)

Bilge Tuñukuk ańıg ol.

[Bilge Tunyukuk kötüdür.]

T I.TAŞ K 10 (34)

[Bilge Tuñukuk] öz ol.

[Bilge Tunyukuk başına buyruktur.]

T I.TAŞ K 10 (34)

1.6.5.2 Yükleme Edat Grubu + er- Fiili Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri
Tenri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

[Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri **kurt gibi imiş.**]

KT D 12

Yagısı koń teg ermiş.

[Düşmanı {ise} **koyun gibi imiş.**]

KT D 12

Bilgesi, çabısı ben ök ertim.

[Bilgesi {akıl vericisi} ve komutanı elbette **ben idim.**]

T I.TAŞ B 7

Yagımız tegre uçuk teg erti.

[Düşmanlarımız çevrede yırtıcı kuşlar gibi idi.]

T I.TAŞ G 1 (8)

Biz es (t)eg ertimiz.

[Biz parçalanacak pay gibi idik.]

T I.TAŞ G 1 (8)

Anta ayguç(ı) yeme ben ök ertim.

[O zaman danışman (1) da bizzat ben idim.]

T II. TAŞ G 5 (49)- 6 (50)

Yagıçısı yeme ben ök ertim.

[Komutanı da bizzat ben idim.]

T II. TAŞ G 6 (50)

Teñri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

[Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibi imiş.]

BK D 11

Yagısı koñ teg ermiş.

[Düşmanı {ise} koyun gibi imiş.]

BK D 11

Yüklemi edat olan isim cümlelerinin durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 6. Yüklemi Edat Olan Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklem İsmi	Yüklemi Edat + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Yüklemi Edat Grubu + er-Fiili Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Toplam Sayısı	İsim Cümleleri İçindeki Oranı
Yüklemi Edat Olan İsim Cümleleri	17	9	26	%18,57

İsim cümlelerinde yüklemi edat ve edat grubu olan cümlelerin 26 adet (%18,57) olduğu tespit edilmektedir.

1.6.6 Yüklemi Zarf Olan İsim Cümleleri

1.6.6.1 Yüklemi Zarf + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Küreg sabı antag:

[Kaçağın sözü şöyle {idi}:]

T I.TAŞ G 2 (9)

Sabı anteg

[Sözleri şöyle]

T I.TAŞ K 5 (29)

Sabı antag:

[Sözleri şöyle:]

T II. TAŞ B 1 (36)

1.6.6.2 Yükleme Zarf + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Bizinte iki uçı sınırça artuk erti.

[Bizden, iki kanatları kadar fazla idiler.]

T II. TAŞ B 5 (40)

Yüklemli zarf olan isim cümlelerinin durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 7. Yükleme Zarf Olan Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklem İsmi	Yüklemli Zarf + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Yüklemli Zarf + er- Fiili Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Toplam Sayısı	İsim Cümleleri İçindeki Oranı
Yüklemli Zarf Olan İsim Cümleleri	3	1	4	%2,85

İsim cümlelerinde yüklemli zarf olan cümlelerin 4 adet (%2,85) olduğu tespit edilmektedir.

1.6.7 Yükleme Bar (Var) ve Yok ile Kurulan İsim Cümleleri

1.6.7.1 Yükleme Bar (Var) ile Kurulan İsim Cümleleri

1.6.7.1.1 Yükleme Bar (Var) + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Köktürk Bengü Taşlarında yüklemli “bar (var) + Ø” ile kurulan isim cümleleri tespit edilmemiştir.

1.6.7.1.2 Yükleme Bar (Var) + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

Tabgaç süsi bar ermiş.

[Çin ordusu{da}varmış.]

T I. TAŞ K 6 (30)

*Neñ yirdeki kaganlıg bodunka bintegi bar erser ne buñı **bar erteçi ermiş.***

[Herhangi bir yerdeki kağanlı millette benim gibisi var olsa (onların) ne sıkıntısı **olurmuş.**]

T II. TAŞ D 6 (56) – 7 (57)

1.6.7.2 Yükleme Yok ile Kurulan İsim Cümleleri

1.6.7.2.1 Yükleme Yok + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

*Ol amtı añıg **yok.***

[Şimdi kötülük **yok.**]

KT G 3

*Türk Kagan, Ötüken yış olursar ilde buñ **yok.***

[Türk Kağanı Ötüken Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı **olmaz.**]

KT G 3

*Ötüken yir olurup arkıñ tırkiş ısar neñ buñug **yok.***

[Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen hiç sıkıntın **olmaz.**]

KT G 8

*Türk [kag]an, Ötüken [y]ış olursar [il]te [buñ] **yok.***

[Türk kağanı, Ötüken Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı **olmaz.**]

BK K 2

Ötüken yir o[l]urup [arkış] tirkiş ısar neñ bu[ñug yo]k.

[Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen hiç sıkıntın **olmaz.**]

BK K 6

Ol amtı ań[ıg yok.]

[Şimdi kötülük **yok.**]

BK K 2

1.6.7.2.2 Yükleme Yok + er- Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri

*Ötüken yışda yig idi **yok ermiş.***

[Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç **yokmuş.**]

KT G 4

*(Bizniñ sü) azukı **yok erti.***

[(Bizim askerlerimizin) azıkları **yoktu.**]

KT D 39

*[Ötü]ken y[ış]da yig i[di **yok er**]miş.*

[Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç **yokmuş.**]

BK K 3

*Ança kazganıp (...Teñri yar)lıkaduk üçün men otuz artukı (üç yaşım...**yok erti.***

[Bu şekilde kazanıp (...Tanrı) buyurduğu için otuz (üç yaşında iken...) **yok idi.**]

BK D 34

*Türk bodun kı(lınga)lı, Türk kagan olurgalı Şantung balık(k)a, taluy, ögüzke tegmiş **yok ermiş.***

[Türk milleti yaratılalı, Türk kağanı tahta oturalı Şantung şehirlerine, okyanusa (Çin Denizi'ne) ve ırmağa (Sarırmak'a) ulaşmış olanı **yokmuş.**]

T I.TAŞ D 1(18)

*Türk bodun Temir Kapıgka, Tinsi oğlu Tinsi oğlu aytıgma tagka tegmiş idi **yok ermiş.***

[Türk milletinin Demirkapı'ya, Tinsioğlu, Tinsioğlu denilen dağa ulaştığı hiç vaki **değilmiştir.**]

T II. TAŞ G 2 (46)- 3 (47)

Bengü taşlarda yüklemi bar (var) ve yok olan isim cümlelerinin durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 8. Yüklemi Bar (Var) ve Yok ile Kurulan Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklem İsmi	Yüklemi Bar (Var) + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Yüklemi Bar (Var) + er- Fiili Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Yüklemi Yok + Ø Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Yüklemi Yok + er- Fiili Kuruluşundan Oluşan İsim Cümleleri	Toplam Sayısı	İsim Cümleleri İçindeki Oranı
Yüklemi Bar (Var) Olan İsim Cümleleri	0	2	-	-	2	%1,42
Yüklemi Yok Olan İsim Cümleleri	-	-	6	6	12	%8,57

İsim cümlelerinde yüklemi bar (var) ve yok ile kurulan cümlelerin içinde yüklemi bar (var) olan cümleler 2 (%1,42), yüklemi yok sözcüğünden oluşan 12 adet (%8,57)'tir. 12 adet ile yüklemi yok sözcüğünden oluşan cümlelerin yüklemi bar (var) sözcüğünden oluşanlara göre daha çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.7 Yüklemin Yerine Göre İsim Cümleleri

1.7.1 Kurallı Cümle

Teŋgri teg Teŋride bolmuş Türk Bilge Kagan.

[{Ben}semavi Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan{ım}.]

KT G 1

Bu bitig bitigme atısı Yol(l)ug Tigin.

[Bu yazıyı yazan {Költigin'in} yeğeni Yollug Tigin.]

KT G 13

Bunça bitig bitigme Köl Tigin atısı Yol(l)ug Tigin.

[Bunca yazıyı yazan Köl Tigin'in yeğeni Yollug Tigin.]

KT GB

Yigirmi kün olurup bu taşka, bu tamka kop Yol(l)ug Tigin.

[Yirmi gün oturup bu taş, bu duvarlara hep Yollug Tigin.]

KT GD

Köl Tiginiñ altunun, kümüşin, agısın, barımın tör(t biñ yıl)kısın ayagma Tuygut.

[Köl Tigin'in altınlarını, gümüşlerini, ipeklilerini, mallarını, dör(t binlik) at sürüsünü koruyan Tuygut'tur.]

KT GB

Tengri teg Tenride bolmuş Türk Bilge Kagan.

[{Ben} semavi Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan{ım}.]

BK K 1

Tengri teg Tenri yaratmış Türk Bilge (Kagan).

[Semavi Tanrı'nın yaratmış olduğu Türk Bilge Kağan{ım}.]

BK D 1

Sabım:

[Sözüm {şudur}:]

BK D 1

Tengri teg Tenri yaratmış Türk Bilge Kagan, sabım:

[Semavi Tanrı'nın yarattığı Türk Bilge (Kağan) {olarak}; sözüm {şudur}:]

BK G 13

Ayıgması ben ertim, Bilge Tuñukuk.

[Söyleyeni ben idim, Bilge Tunyukuk.]

T I.TAŞ B 5

Tü(rk kaganı), Türk bodunug Ötüken yirke ben özüm Bilge Tuñukuk.

[Tü(rk kağanını), Türk milletini Ötüken topraklarına bizzat ben, Bilge Tunyukuk {getirdim?}]

T I. TAŞ G 10 (17)

Ben ança tir men, ben Bilge Tuñukuk.

[Ben şöyle derim, ben Bilge Tunyukuk.]

T II. TAŞ B 2 (37)

Ben Bilge Tuñukuk.

[Ben Bilge Tunyukuk.]

T II. TAŞ G 3 (47)

Ben Bilge Tuñukuk.

[Ben Bilge Tunyukuk.]

T II. TAŞ D 8 (58)

Ben özüm Bilge Tuñukuk.

[Ben Bilge Tunyukuk.]

T II. TAŞ K 1 (59)

Bars Beg erti.

[Bars bey idi.]

KT D 20

(Bars Beg) erti.

[Bars Bey idi.]

BK D 16-17

Tenri teg Tenri yaratmış Türk Bilge (Kagan) sabım:

[Semavi Tanrı'nın yarattığı Türk Bilge (Kağan) {olarak} sözüm {şudur}:]

BK G 13

Tört bulun kop yagı ermiş.

[Dört yan hep düşman imiş.]

KT D 2

Biriye Tabgaç bodun yagı ermiş.

[Güneyde Çin milleti düşman imiş.]

KT D 14

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yagı ermiş.

[Kuzeyde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı düşman imiş.]

KT D 14

Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı kop yagı ermiş.

[Kırgız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş.]

KT D 14

Eçim kagan olurtukda özüm Tarduş bodun üze şad ertim.

[Amcam kağan olduğu zaman ben Tarduş halkı üzerinde şad idim.]

KT D 17

Tört bulun kop yağı ermiş.

[Dört yan hep düşman imiş.]

BK D 3

Biriye Tabgaç bodun yağı ermiş.

[Güneyde Çin milleti düşman imiş.]

BK D 12

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yağı ermiş.

[Kuzeyde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı düşman imiş.]

BK D 12

Kı[rkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay Tatabı kop yağı ermiş.

[Kırgız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş.]

BK D 12

Eçim kagan olurtuk[d]a özüm tigin erk.

[Amcam kağan olduğu zaman ben şehzade i(dim).]

BK D 14

Yiti yüz kişig uduzugma ulugı şad erti.

[Yedi yüz kişiyi sevk edenlerin {rütbece} en büyüğü şad idi.]

T I. TAŞ B 4-5

Tabgaç kagan yagımız erti.

[Çin kağanı düşmanımız idi.]

T I. TAŞ D 2 (19)

On Ok kaganı yagımız erti.

[On Ok kağanı düşmanımız idi.]

T I. TAŞ D 2 (19)

İl tutsık yir Ötüken yış ermiş.

[Devleti yönetecek yer Ötüken Dağları imiş.]

KT G 4

Tokuz Oguz bodun kentü bodunum erti.

[Dokuz Oğuz halkı kendi milletim idi.]

KT K 4

İl[tutsık yir Ö]tüke[n] yış ermiş.

[Devleti yönetecek yer Ötüken Dağları imiş.]

BK K 3

Bir at orukı ermiş.

[Bir at yolu imiş.]

T I.TAŞ D 7 (24)

Yigirmi yaşıma Basmıl ıduk (k)ut oğuşum bodun erti.

[Basmıl Iduk Kut benim soyumun halkı idi.]

BK D 25

To[kuz Ogu]z menin bodunum erti.

[Dokuz Oğuzlar benim milletim idi.]

BK D 29

Türgiş kagan Türkümüz, [bodunum] (uz) [erti].

[Türgiş kağanlığı Türkümüz, milletim(iz) idi].

KT D 18

Ança kazganmış itmiş ilimiz törümüz erti.

[O derecede kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı.]

KT D 22

Türgiş [ka]gan Türküm, bodunum erti.

[Türgiş kağanlığı Türküm, milletim idi.]

BK D 16

Ança kazganmış itmiş ilimiz [törümüz erti].

[O derecede kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı.]

BK D 18

İkin sü ebde erti.

[İkinci ordu karargâhta idi.]

BK D 32

Benin bodunum anta erür.

[Benim halkım oradadır.]

T I.TAŞ D 4 (21)

Türk bodun, tok.

[Türk milleti, tok (müstağni.

KT G 8

Arkuk sen.

[İnatçısın.]

KT G 8

İlim amtı kanı?

[Devletim şimdi nerede?]

KT D 9

Kaganım kanı?

[Kağanım nerede?]

KT D 9

Türk bodun, tok.

[Türk milleti, tok (müstağni).]

BK K 6

Arkuk sen.

[İnatçısın.]

BK K 6

İllig bodun (ertim).

[Devletli millet idim.]

BK D 8

(İlim amtı kanı?)

[Devletim şimdi nerede?]

BK D 8

Kaganlıg bodun ertim.

[Kağanlı millet idim.]

BK D 9

Kaganım kanı?

[Kağanım nerede?]

BK D 9

Bilge Tuñukuk ben.

[{Ben} Bilge Tunyukuk'um.]

T I.TAŞ B 1

Öz (i)çi taşın tutmuş teg biz.

[Kendi içi, dışını tutmuş {içimize kapanmış} gibiyiz.]

T I.TAŞ G 6 (13)

İltiriş Kagan, Bilge Tuñukuk kazgantuk için Kapgan Kagan, Türk sir bodun yorıduki bu.

[İlteriş Kağan ve Bilge Tunyukuk kazandığı için Kapgan Kağan ve muzaffer Türk milleti ilerlemiştir, {sebebi} budur.]

T II. TAŞ K 3 (61)

Tabgaç bodun sabı süçig.

[Çin milletin sözünü tatlı.]

KT G 5

Agısı yımşak ermiş.

[İpeklisi yumuşak imiş.]

KT G 5

Begleri yeme, bodunı yeme tüz ermiş.

[Beyleri de, halkı da doğru {dürüst ve âdil} imiş.]

KT D 3

Antag külüg kagan ermiş.

[O kadar ünlü kağanlar imişler.]

KT D 4

Bizin sü atı toruk.

[Bizim askerlerimizin atı zayıf (tı).]

KT D 39

Azuku yok erti.

[Azıkları yoktu.]

KT D 39

Tabgaç bodun sabı süçig.

[Çin milletinin sözü tatlı.]

BK K 4

Agısı yımşak ermiş.

[İpeklisi yumuşak imiş.]

BK K 4

Bilge kagan ermiş.

[Bilge{derin bilgili ve uzak görüşlü} kağan imişler.]

BK D 4

Alp kagan ermiş.

[Alp {yiğit} kağan imişler.]

BK D 4

Begleri yeme, bodunı [yeme tüz ermiş].

[Beyleri de, halkı da doğru {dürüst ve âdil} imiş.]

BK D 4

Antag külüg kagan er[miş].

[O kadar ünlü kağanlar imişler.]

BK D 5

Biz az ertimiz.

[Biz az idik.]

BK D 32

Yabız ertimiz.

[Kötü durumda idik.]

BK D 32

(...Tür)k bodun aç erti.

[(...Tür)k milleti aç idi.]

BK D 38

İki ülügi atlıg erti.

[İki bölümü {üçte ikisi} atlı idi.]

T I.TAŞ B 4

Bir ülügi yadag erti.

[Bir bölümü {üçte biri} yaya idi.]

T I.TAŞ B 4

Bodun boguzı tok erti.

[Milletin karnı tok idi.]

T I.TAŞ G 1 (8)

Kaganı alp ermiş.

[Kağanları yiğit imiş.]

T I.TAŞ G 3 (10)

Ayguçısı bilge ermiş.

[Danışmanları bilge imiş.]

T I.TAŞ G 3 (10)

Yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş.

[Yufka olanı delmek kolay derler.]

T I.TAŞ G 6 (13)

Yinçge erklig üzgeli uçuz.

[İnce olanı (da) koparmak kolay.]

T I.TAŞ G 6 (13)

Yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş.

[Yufka kalın olursa delmek zor derler.]

T I.TAŞ G 6 (13)

Yinçge yogun bolsar üzgülük alp ermiş.

[İnce{de}yoğun olursa koparmak zor derler.]

T I.TAŞ G 6 (13) – 7 (14)

(Süsi üç biñ) ermiş.

[(Askerleri üç bin kişi) imiş.]

T I.TAŞ G 9 (16)

Biz iki biñ ertimiz.

[Biz iki bin idik.]

T I.TAŞ G 9 (16)

İki biñ ertimiz.

[İki bin {kişi} idik.]

T I.TAŞ D 1 (18)

Kaganı alp ermiş.

[Kağanları yiğit imiş.]

T I.TAŞ D 4 (21)

Ayguçısı bilge ermiş.

[Danışmanları bilge imiş.]

T I.TAŞ D 4 (21)

Kögmen yolu bir ermiş.

[Kögmen{Tannu-Ola}yolu tek imiş.]

T I.TAŞ D 6 (23)

Ol yolun yorisar unç.

[O yoldan yürümek mümkün.]

T I.TAŞ D 7 (24)

Kaganı alp ermiş.

[Kağanları yiğit imiş.]

T I.TAŞ K 5 (29)

Ayguçısı bilge ermiş.

[Danışmanları bilge imiş.]

T I.TAŞ K 5 (29)

Üç küreg kişi kelti, sabı bir.

[Üç kaçak kişi geldi, sözleri aynı.]

T I.TAŞ K 9 (33)

Arıg ubutı yig.

[Temiz olmanın utancı {kirlenmekten, yenilmekten} yeğdir.]

T II. TAŞ B 2 (37)

Kelmişi alp.

[{Düşman, buralardan} gelmiş olmaları zor.]

T II. TAŞ B 3 (38)

Bilge kagan ermiş.

[Bilge{derin bilgili ve uzak görüşlü} kağan imişler.]

KT D 3

Alp kagan ermiş.

[Alp {yiğit} kağan imişler.]

KT D 3

İllig bodun ertim.

[Devletli millet idim.]

KT D 9

Kaganlıg bodun ertim.

[Kağanlı millet idim.]

KT D 9

Buyrukı yeme bilge ermiş erinç.

[Yöneticileri de elbette bilge imiş.]

KT D 3

(Buyrukı yeme) alp ermiş erinç.

[(Yöneticileri de elbette) alp imiş.]

KT D 3

Buyrukı yeme biligsiz erinç.

[Yöneticileri de bilgisiz imiş.]

KT D 5

(Buyrukı yeme) yablak ermiş erinç.

[(Yöneticileri de) kötü imiş.]

KT D 5

Tenri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

[Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibi imiş.]

KT D 12

Yagısı koñ teg ermiş.

[Düşmanı {ise} koyun gibi imiş.]

KT D 12

Barduk yirde edgüg ol erinç:

[Gittiğiniz yerlerde kazancınız (!) şu oldu:]

KT D 24

Azu, bu sabımda igid bar gu?

[Yoksa bu sözlerimde yalan var mı?]

KT G 10

Az (u, bu) sabımda igid bar gu?

[Yoksa bu sözlerimde yalan var mı?]

BK K 7-8

Buyrukı bilge ermiş erinç.

[Yöneticileri de bilge imiş.]

BK D 4

Alp ermiş erinç.

[(Yöneticileri de) alp imiş.]

BK D 4

Buyrukı y(e)me bil(i)gs(i)z (e)rm(i)ş erinç (Ata, 2018, s.144).

[Yöneticileri de bilgisiz imiş.]

BK D 6

(Buyrukı yeme) y(a)bl(a)k erm(i)ş (e)r(i)nç (Ata, 2018, s.144).

[(Yöneticileri de) kötü imiş.]

BK D 6

(Türk bodun yeme) bulganç (ol).

[Türk milleti yine kargaşa içindedir.]

T I. TAŞ D 5 (22)

Oguzı yeme tarkınç ol.

[Oğuzları da darlık (sıkıntı) içindedir.]

T I.TAŞ D 5 (22)

Bilge Tuñukuk ańıg ol.

[Bilge Tunyukuk kötüdür.]

T I.TAŞ K 10 (34)

[Bilge Tuñukuk] öz ol.

[Bilge Tunyukuk başına buyruktur.]

T I.TAŞ K 10 (34)

Tenrı küç birtük üçün kańım kagan süsi böri teg ermiş.

[Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibi imiş.]

BK D 11

Yagısı koń teg ermiş.

[Düşmanı {ise} koyun gibi imiş.]

BK D 11

Barduk yirde edgüg ol erinç:

[Gittiğiniz yerlerde kazancınız (!) şu oldu:]

BK D 20

*Öñre Kıtanda, biriye Tabgaçda, kırıya Kordanta, yırıya Oguzda iki üç bin sümüz,
kelteçimiz bar mu ne.*

[Doğuda Kıtaylardan, güneyde Çinlilerden, batıda Hotan'dan, kuzeyde Oğuzlardan gelecek iki üç bin askerimiz vardır şüphesiz.)

T I. TAŞ G 7 (14)

Bilgesi, çabısı ben ök ertim.

[Bilgesi {akıl vericisi} ve komutanı elbette ben idim.]

T I.TAŞ B 7

Yagımız tegre uçuk teg erti.

[Düşmanlarımız çevrede yırtıcı kuşlar gibi idi.]

T I.TAŞ G 1 (8)

Biz es (t)eg ertimiz.

[biz parçalanacak pay gibi idik.]

T I.TAŞ G 1 (8)

Anta ayguç(sı) yeme ben ök ertim.

[O zaman danışman (1) da bizzat ben idim.]

T II. TAŞ G 5 (49)- 6 (50)

Yagıçısı yeme ben ök ertim.

[Komutanı da bizzat ben idim.]

T II. TAŞ G 6 (50)

Küreg sabı antag:

[Kaçağın sözü şöyle {idi}:]

T I.TAŞ G 2 (9)

Sabı anteg:

[Sözleri şöyle:]

T I.TAŞ K 5 (29)

Sabı antag:

[Sözleri şöyle:]

T II. TAŞ B 1 (36)

Bizinte iki uçı sınırça artuk erti.

[Bizden, iki kanatları kadar fazla idiler.]

T II. TAŞ B 5 (40)

Tabgaç süsi bar ermiş.

[Çin ordusu {da} varmış.]

T I. TAŞ K 6 (30)

Neñ yirdeki kaganlıg bodunka bintegi bar erser ne buñı bar erteçi ermiş!

[Herhangi bir yerdeki kağanlı millette benim gibisi var olsa (onların) ne sıkıntısı olurmuş!]

T II. TAŞ D 6 (56) – 7 (57)

Ol amtı ańıg yok.

[Şimdi kötülük yok.]

KT G 3

Türk Kagan, Ötüken yış olursar ilde buñ yok.

[Türk Kağanı Ötüken Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz.]

KT G 3

Ötüken yışda yig idi yok ermiş.

[Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç yokmuş.]

KT G 4

Ötüken yir olurup arkış tırkiş ısar neñ buñug yok.

[Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen hiç sıkıntın olmaz.]

KT G 8

Türk [kag]an, Ötüken [y]ış olursar [il]te [buñ] yok.

[Türk kağanı, Ötüken Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz.]

BK K 2

Ötüken yir o[l]urup [arkış] tırkiş ısar neñ bu[ñug yo]k.

[Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen hiç sıkıntın olmaz.]

BK K 6

Ol amtı ań[ıg yok].

[Şimdi kötülük yok.]

BK K 2

[Ötü]ken y[ış]da yig i[di yok er]miş.

[Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç yokmuş.]

BK K 3

Ança kazanıp (...Teñri yar)lıkaduk üçün men otuz artukı (üç yaşıma...y)ok erti.

[Bu şekilde kazanıp (...Tanrı) buyurduğu için otuz (üç yaşında iken...) yok idi.]

BK D 34

Türk bodun kı(lınga)lı, Türk kagan olurgalı Şantun balık(k)a, taluy, ögüzke tegmiş yok ermiş.

[Türk milleti yaratılalı, Türk kağanı tahta oturalı Şantung şehirlerine, okyanusa (Çin Denizi'ne) ve ırmağa (Sarırmak'a) ulaşmış olanı yokmuş.]

T I.TAŞ D 1 (18)

Türk bodun Temir Kapıgka, Tinsi oğlu Tinsi oğlu aytıgma tagka tegmiş idi yok ermiş.

[Türk milletinin Demirkapı'ya, Tinsioğlu, Tinsioğlu denilen dağa ulaştığı hiç vaki değilmiş.]

T II. TAŞ G 2 (46)- 3 (47)

(İlk Kırkızk)a sü(les)er yig ermiş.

[(İlk olarak Kırğızlar)a ordu yürütsek daha iyi olur.]

T I. TAŞ D 6 (23)

1.7.2 Devrik Cümle

Bengü taşlarda isim cümlelerinde yüklemine yerine göre devrik cümle tespit edilmemiştir.

1.7.3 Eksiltili Cümle

Eksiltili cümle türünde bir isim cümlesi tespit edilmiştir.

İltiriş Kaganka, (...) Türk Böğü Kaganka, Türk Bilge Ka(ganka)...

[İltiriş Kağan'a, (...) Türk Böğü Kağan'a, Türk Bilge Ka(ğan'a)...]]

T II. TAŞ G 6 (50)

Bengü taşlarda yüklemine yerine göre isim cümlelerinin durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 9. Yüklemine Yerine Göre Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Yüklemine Yerine Göre Cümleler	Toplam Sayısı	İsim Cümlelerine Oranı
Kurallı Cümle	139	%99,28
Devrik Cümle	0	%0
Eksiltili Cümle	1	%0,71

İsim cümlelerinde yüklem yerine göre kurallı cümle 139 (%139), devrik cümle 0 (%0), eksilteli cümle 1 adet (%0,71)'tir. 139 adet ile kurallı cümlelerin isim cümlelerinde en çok kullanılan cümle türü olduğu tespit edilmiştir.

1.8 Anlamlarına Göre İsim Cümleleri

Köktürk Bengü Taşlarında tespit ettiğimiz isim cümlelerini anlamlarına göre olumlu, olumsuz ve soru başlıkları altında tasnif ettik. Olumlu cümlelerde “*Tarihsel Türk dili alanlarında ba:r ve yo:k sözcükleri ile aynı/ benzer kavram alanlarına ait müştakları, söz dizgesi içerisinde şu görevlerde kullanılmışlardır: a. Sıfat, b. İsim, c. Fiil (Ekler yardımıyla), d. Varlık ve yokluk işaretleyicileri*” (Ağca, 2015, s.87).

1.8.1 Olumlu Cümle

Tenğri teg Tenride bolmış Türk Bilge Kagan.

[{Ben}semavi Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan{ım}.]

KT G 1

Bu bitig bitigme atısı Yol(l)ug Tigin.

[Bu yazıyı yazan {Költigin'in} yeğeni Yollug Tigin.]

KT G 13

Bunça bitig bitigme Köl Tigin atısı Yol(l)ug Tigin.

[Bunca yazıyı yazan Köl Tigin'in yeğeni Yollug Tigin.]

KT GD

Yigirmi kün olurup bu taşka, bu tamka kop Yol(l)ug Tigin.

[Yirmi gün oturup bu taş, bu duvarlara hep Yollug Tigin.]

KT GD

Köl Tiginin altunun, kümüşin, agısın, barımın tör(t biñ yıl)kısın ayagma Tuygut.

[Köl Tigin'in altınlarını, gümüşlerini, ipeklilerini, mallarını, dör(t binlik) at sürüsünü koruyan Tuygut'tur.]

KT GB

Tengri teg Teñride bolmuş Türk Bilge Kagan.

[{Ben} semavi Tanrıdan olmuş Türk Bilge Kağan{ım}.]

BK K 1

Tengri teg Teñri yaratmış Türk Bilge (Kagan), sabım:

[Semavi Tanrı'nın yaratmış olduğu Türk Bilge Kağan{ım}; sözüm {şudur}:]

BK D 1

Tengri teg Teñri yaratmış Türk Bilge Kagan, sabım:

[Semavi Tanrı'nın yarattığı Türk Bilge (Kağan) {olarak}; sözüm {şudur}:]

BK G 13

Ayığması ben ertim, Bilge Tuñukuk.

[Söyleyeni ben idim, Bilge Tunyukuk.]

T I.TAŞ B 5

Tü(rk kaganı), Türk bodunug Ötüken yirke ben özüm Bilge Tuñukuk.

[Türk kağanını), Türk milletini Ötüken topraklarına bizzat ben, Bilge Tunyukuk {getirdim}.]

T I. TAŞ G 10 (17)

Ben ança tir men, ben Bilge Tuñukuk.

[Ben şöyle derim, ben Bilge Tunyukuk.]

T II. TAŞ B 2 (37)

Ben Bilge Tuñukuk.

[Ben Bilge Tunyukuk.]

T II. TAŞ G 3 (47)

İltiriş Kaganka, (...) Türk Böğü Kaganka, Türk Bilge Ka(ganka)...

[İltiriş Kağan'a, (...) Türk Böğü Kağan'a, Türk Bilge Ka(ğan'a)...]]

T II. TAŞ G 6 (50)

Ben Bilge Tuñukuk.

[Ben Bilge Tunyukuk.]

T II. TAŞ D 8 (58)

Ben özüim Bilge Tuñukuk.

[Ben Bilge Tunyukuk].

T II. TAŞ K 1 (59)

Bars Beg erti.

[Bars bey idi.]

KT D 20

[Bars Beg] erti.

[Bars Bey idi.]

BK D 16-17

Teñri teg Teñri yaratmış Türk Bilge (Kagan) sabım:

[Semavi Tanrı'nın yarattığı Türk Bilge (Kağan) {olarak} sözüm {şudur}:]

BK G 13

Tört bulun kop yagı ermiş.

[Dört yan hep düşman imiş.]

KT D 2

Biriye Tabgaç bodun yagı ermiş.

[Güneyde Çin milleti düşman imiş.]

KT D 14

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yagı ermiş.

[Kuzeyde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı düşman imiş.]

KT D 14

Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı kop yağı ermiş.

[Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş.]

KT D 14

Eçim kagan olurtukda özüm Tarduş bodun üze şad ertim.

[Amcam kağan olduğu zaman ben Tarduş halkı üzerinde şad idim.]

KT D 17

Tört bulun kop yağı ermiş.

[Dört yan hep düşman imiş.]

BK D 3

Biriye Tabgaç bodun yağı ermiş.

[Güneyde Çin milleti düşman imiş.]

BK D 12

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yağı ermiş.

[Kuzeyde Baz Kağan ve Dokuz Oğuz halkı düşman imiş.]

BK D 12

Kı[rkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı kop yağı ermiş.

[Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş.]

BK D 12

Eçim kagan olurtuk[d]a özüm tigin erk.

[Amcam kağan olduğu zaman ben şehzade i(dim).]

BK D 14

Yiti yüz kişig uduzugma ulugı şad erti.

[Yedi yüz kişiyi sevk edenlerin {rütbece} en büyüğü şad idi.]

T I. TAŞ B 4-5

Tabgaç kagan yagımız erti.

[Çin kağanı düşmanımız idi.]

T I. TAŞ D 2 (19)

On Ok kaganı yagımız erti.

[On Ok kağanı düşmanımız idi.]

T I. TAŞ D 2 (19)

İl tutsık yir Ötüken yış ermiş.

[Devleti yönetecek yer Ötüken Dağları imiş.]

KT G 4

Tokuz Oguz bodun kentü bodunum erti.

[Dokuz Oğuz halkı kendi milletim idi.]

KT K 4

İl[tutsık yir Ö]tüke[n] yış ermiş.

[Devleti yönetecek yer Ötüken Dağları imiş.]

BK K 3

Bir at orukı ermiş.

[Bir at yolu imiş.]

T I.TAŞ D 7 (24)

Yigirmi yaşıma Basmıl ıduk (k)ut oğuşum bodun erti.

[Basmıl İduk Kut benim soyumun halkı idi.]

BK D 25

To[kuz Ogu]z menin bodunum erti.

[Dokuz Oğuzlar benim milletim idi.]

BK D 29

Türgiş kağan Türkümüz, [bodunum] (uz) [erti].

[Türgiş kağanlığı Türkümüz, milletim(iz) idi.]

KT D 18

Ança kazanmış itmiş ilimiz törümüz erti.

[O derecede kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı.]

KT D 22

Türgiş [ka]gan Türküm, bodunum erti.

[Türgiş kağanlığı Türküm, milletim idi.]

BK D 16

Ança kazanmış itmiş ilimiz [törümüz erti].

[O derecede kazanılmış, örgütlenmiş ülkemiz, devletimiz vardı.]

BK D 18

İkin sü ebde erti.

[İkinci ordu karargâhta idi.]

BK D 32

Türk bodun, tok.

[Türk milleti, tok (müstağni)]

KT G 8

Arkuk sen.

[inatçısının]

KT G 8

Türk bodun, tok.

[Türk milleti, tok (müstağni)]

BK K 6

Arkuk sen.

[İnatçısın.]

BK K 6

Bilge Tuñukuk ben.

[{Ben} Bilge Tunyukuk'um.]

T I.TAŞ B 1

Öz (i)çi taşın tutmuş teg biz.

[Kendi içi, dışını tutmuş {içimize kapanmış} gibiyiz.]

T I.TAŞ G 6 (13)

İltiriş Kagan, Bilge Tuñukuk kazgantuk üçün Kapgan Kagan, Türk sir bodun yorıduki bu.

[İlteriş Kağan ve Bilge Tunyukuk kazandığı için Kapgan Kağan ve muzaffer Türk milleti ilerlemiştir, {sebebi} budur.]

T K 3 (61)

Tabgaç bodun sabı süçig.

[Çin milletin sözö tatlı.]

KT G 5

Agısı yımşak ermiş.

[İpeklisi yumuşak imiş.]

KT G 5

Türk bodun, tok.

[Türk milleti tok {müstağni}(sun).]

KT G 8

Arkuk sen.

[İnatçısın.]

KT G 8

Begleri yeme, bodunı yeme tüz ermiş.

[Beyleri de, halkı da doğru {dürüst ve âdil} imiş.]

KT D 3

Antag külüg kagan ermiş.

[O kadar ünlü kağanlar imişler.]

KT D 4

Tabgaç bodun sabı süçig.

[Çin milletin sözö tatlı.]

BK K 4

Agısı yımşak ermiş.

[İpeklisi yumuşak imiş.]

BK K 4

Bilge kagan ermiş.

[Bilge{derin bilgili ve uzak görüşlü} kağan imişler.]

BK D 4

Alp kagan ermiş.

[Alp {yiğit}kağan imişler.]

BK D 4

Begleri yeme, bodunu [yeme tüz ermiş].

[Beyleri de, halkı da doğru {dürüst ve âdil} imiş.]

BK D 4

Antag külüg kagan er[miş].

[O kadar ünlü kağanlar imişler.]

BK D 5

İllig bodun [ertim].

[Devletli millet idim.]

BK D 8

Kaganlıg bodun ertim.

[Kağanlı millet idim.]

BK D 9

Biz az ertimiz.

[Biz az idik.]

BK D 32

Yabız ertimiz.

[Kötü durumda idik.]

BK D 32

(...Tür)k bodun aç erti.

[(...Tür)k milleti aç idi.]

BK D 38

İki ülügi atlıg erti.

[İki bölümü {üçte ikisi} atlı idi.]

T I.TAŞ B 4

Bir ülügi yadag erti.

[Bir bölümü {üçte biri} yaya idi.]

T I.TAŞ B 4

Bodun boguzı tok erti.

[Milletin karnı tok idi.]

T I.TAŞ G 1 (8)

Kaganı alp ermiş.

[Kağanları yiğit imiş.]

T I.TAŞ G 3 (10)

Ayguçısı bilge ermiş.

[Danışmanları bilge imiş.]

T I.TAŞ G 3 (10)

Yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş.

[Yufka olanı delmek kolay derler.]

T I.TAŞ G 6 (13)

Yinçge erklig üzgeli uçuz.

[İnce olanı (da) koparmak kolay.]

T I.TAŞ G 6 (13)

Yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş.

[Yufka kalın olursa delmek zor.]

T I.TAŞ G 6 (13)

Yinçge yogun bolsar üzgülük alp ermiş.

[İnce {de} yoğun olursa koparmak zor.]

T I.TAŞ G 6 (13) – 7 (14)

(Süsi üç bin) ermiş.

[(Askerleri üç bin kişi) imiş.]

T I.TAŞ G 9 (16)

Biz iki bin ertimiz.

[Biz iki bin idik.]

T I.TAŞ G 9 (16)

İki bin ertimiz.

[İki bin {kişi} idik.]

T I.TAŞ D 1 (18)

Kaganı alp ermiş.

[Kağanları yiğit imiş.]

T I.TAŞ D 4 (21)

Ayguçısı bilge ermiş.

[Danışmanları bilge imiş.]

T I.TAŞ D 4 (21)

Kögmen yolu bir ermiş.

[Kögmen {Tannu-Ola} yolu tek imiş.]

T I.TAŞ D 6 (23)

Kaganı alp ermiş.

[Kağanları yiğit imiş.]

T I.TAŞ K 5 (29)

Ayguçısı bilge ermiş.

[Danışmanları bilge imiş.]

T I.TAŞ K 5 (29)

Sabı bir.

[Sözleri aynı.]

T I.TAŞ K 9 (33)

Arıg ubutu yig.

[Temiz olmanın utancı {kirlenmekten, yenilmekten} yeğdir.]

T II. TAŞ B 2 (37)

Kelmişi alp.

[{Düşman, buralardan} gelmiş olmaları zor.]

T II. TAŞ B 3 (38)

Bilge kagan ermiş.

[Bilge{derin bilgili ve uzak görüşlü} kağan imişler.]

KT D 3

Alp kagan ermiş.

[Alp{yiğit} kağan imişler.]

KT D 3

Antag külüg kagan ermiş.

[O kadar ünlü kağanlar imişler.]

KT D 4

İllig bodun ertim.

[Devletli millet idim.]

KT D 9

Kaganlıg bodun ertim.

[Kağanlı millet idim.]

KT D 9

Buyrukı yeme bilge ermiş erinç.

[Yöneticileri de elbette bilge imiş.]

KT D 3

Alp ermiş erinç.

[Alp imiş.]

KT D 3

Buyrukı yeme biligsiz erinç.

[Yöneticileri de bilgisiz imiş.]

KT D 5

Yablak ermiş erinç.

[Kötü imiş.]

KT D 5

Tenri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

[Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibi imiş.]

KT D 12

Yagısı koñ teg ermiş.

[Düşmanı {ise} koyun gibi imiş.]

KT D 12

Barduk yirde edgüg ol erinç:

[Gittiğiniz yerlerde kazancınız (!) şu oldu:]

KT D 24

Buyrukı bilge ermiş erinç.

[Yöneticileri de bilge imiş.]

BK D 4

Alp ermiş erinç.

[Alp imiş.]

BK D 4

Buyrukı y(e)me bil(i)gs(i)z (e)rm(i)ş erinç (Ata, 2018, s.144).

[Yöneticileri de bilgisiz imiş.]

BK D 6

Y(a)bl(a)k erm(i)ş (e)r(i)nç (Ata, 2018, s.144).

[Kötü imiş.]

BK D 6

Teñri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

[Tanrı güç verdiği için babam kağanın askerleri kurt gibi imiş.]

BK D 11

Yagısı koñ teg ermiş.

[Düşmanı {ise} koyun gibi imiş.]

BK D 11

Barduk yirde edgüg ol erin:ç

[Gittiğiniz yerlerde kazancınız (!) şu oldu:]

BK D 20

*Öñre Kıtahda, biriye Tabgaçda, kırıya Kordanta, yırtıya Oguzda iki üç biñ sümüz,
kelteçimiz bar mu ne.*

[Doğuda Kıtaylardan, güneyde Çinlilerden, batıda Hotan'dan, kuzeyde Oğuzlardan
gelecek iki üç bin askerimiz vardır şüphesiz.]

T I. TAŞ G 7 (14)

Bilgesi, çabısı ben ök ertim.

[Bilgesi {akıl vericisi} ve komutanı elbette ben idim.]

T I.TAŞ B 7

Yagımız tegre uçuk teg erti.

[Düşmanlarımız çevrede yırtıcı kuşlar gibi idi.]

T I.TAŞ G 1 (8)

Biz es (t)eg ertimiz.

[Biz parçalanacak pay gibi idik.]

T I.TAŞ G 1 (8)

Anta ayguç(sı) yeme ben ök ertim.

[O zaman danışman (1) da bizzat ben idim.]

T II. TAŞ G 5 (49)- 6 (50)

Yagıçısı yeme ben ök ertim.

[Komutanı da bizzat ben idim.]

T II. TAŞ G 6 (50)

Küreg sabı antag:

[Kaçağın sözü şöyle {idi}:]

T I.TAŞ G 2 (9)

Sabı anteg:

[Sözleri şöyle:]

T I.TAŞ K 5 (29)

Sabı antag:

[Sözleri şöyle:]

T II. TAŞ B 1 (36)

Bizinte iki uçı sınarça artuk erti.

[Bizden, iki kanatları kadar fazla idiler.]

T II. TAŞ B 5 (40)

Tabgaç süsi bar ermiş.

[Çin ordusu {da} varmış.]

T I. TAŞ K 6 (30)

Neñ yirdeki kaganlıg bodunka bintegi bar erser ne buñı bar erteçi ermiş.

[Herhangi bir yerdeki kağanlı millette benim gibisi var olsa (onların) ne sıkıntısı olurmuş.]

T II. TAŞ D 6 (56) – 7 (57)

(Türk bodun yeme) bulganç (ol).

[Türk milleti yine kargaşa içindedir.]

T I. TAŞ D 5 (22)

Oguzı yeme tarkınç ol.

[Oğuzları da darlık(sıkıntı) içindedir.]

T I.TAŞ D 5 (22)

Bilge Tuñukuk anıg ol.

[Bilge Tunyukuk kötüdür.]

T I.TAŞ K 10 (34)

[Bilge Tuñukuk] öz ol.

[Bilge Tunyukuk başına buyruktur.]

T I.TAŞ K 10 (34)

Ol yolun yorısar unç.

[O yoldan yürümek mümkün.]

T I.TAŞ D 7 (24)

(İlk Kırkızk)a sü(les)er yig ermiş.

[(İlk olarak Kırğızlar)a ordu yürütsek daha iyi olur].

T I. TAŞ D 6 (23)

Benin bodunum anta erür.

[Benim halkım oradadır].

T I.TAŞ D 4 (21)

Buyrukı y(e)me bil(i)gs(i)z (e)rm(i)ş erinç(Ata, 2018, s.144).

[Veziri de bilgisiz ermiş şüphesiz].

BK D 6

Y(a)bl(a)k erm(i)ş (e)r(i)nç (Ata, 2018, s.144).

[Kötü imiş şühesiz].

BK D 6

1.8.2 Olumsuz Cümle

Bengü taşlarda “yok” sözcüğü isim cümlelerinde yüklem olarak kullanıldığında yokluk anlamı vererek cümleye olumsuzluk katmaktadır. “Yok” sözcüğü tek başına ya da er- fiili ile yüklem olduğu bu cümlelerde bar (var) sözcüğünün karşıt anlamı olarak cümlede yok, olmayan, değil anlamlarıyla yer almaktadır. Çalışmada Köktürk Bengü Taşlarında 12 olumsuz isim cümlesi tespit edilmiştir. Bu cümleler:

*Ol amtı anıg **yok**.*

[Şimdi kötülük **yok**].

KT G 3

*Türk Kagan, Ötüken yış olursar ilde buñ **yok**.*

[Türk Kağanı Ötüken Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz].

KT G 3

*Ötüken yışda yig idi **yok ermiş**.*

[Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç yokmuş.]

KT G 4

*Ötüken yir olurup arkış tirkış ısar neñ buñug **yok**.*

[Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen hiç sıkıntın olmaz.]

KT G 8

*Ötüken yir o[l]urup [arkış] tirkış ısar neñ bu[ñug **yo**]k.*

[Ötüken topraklarında oturup kervan gönderirsen hiç sıkıntın olmaz.]

BK K 6

*Türk [kag]an, Ötüken [y]ış olursar [il]te [buñ] **yok**.*

[Türk kağanı, Ötüken Dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz.]

BK K 2

*Ol amtı an[ıg **yok**].*

[Şimdi kötülük yok.]

BK K 2

*Azuki **yok erti**.*

[Azıkları yoktu.]

KT D 39

*[Ötü]ken y[ış]da yig i[di **yok er**]miş.*

[Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç yokmuş.]

BK K 3

*Ança kazanıp (...*Tejri yar*)lıkaduk üçün men otuz artukı (üç yaşına...**y**)**ok erti**.*

[Bu şekilde kazanıp (...Tanrı) buyurduğu için otuz (üç yaşında iken...) yok idi.]

BK D 34

*Türk bodun kı(lınga)lı, Türk kagan olurgalı Şantun balık(k)a, taluy, ögüzke tegmiş **yok ermiş**.*

[Türk milleti yaratılalı, Türk kağanı tahta oturalı Şantung şehirlerine, okyanusa (Çin Denizi'ne) ve ırmağa (Sarırmak'a) ulaşmış olanı yokmuş.]

T I.TAŞ D 1 (18)

*Türk bodun Temir Kapıgka, Tinsi oğlu Tinsi oğlu aytıgma tagka tegmiş idi **yok ermiş**.*

[Türk milletinin Demirkapı'ya, Tinsioğlu, Tinsioğlu denilen dağa ulaştığı hiç vaki değilmiş].

T II. TAŞ G 2 (46)- 3 (47)

1.8.3 Soru Cümlesi

“İsim ve fiillerde evet-hayır sorusu, enklitik kaynaklı -mu, -gU ekleriyle yapılır (Ercilasun, 2016, s.379).”

Eski Türkçede iki soru eki vardır: “mu, gu”. Kalın sıradan sözcüklerden sonra “mu ve gu” biçiminde görülen soru ekleri, ince sıradan sözcüklerden sonra “mü ve gü” olmaktadır (Koç, 2002, s.191).

İsim cümlelerinin soru ekleri “mu ve gu” yanı sıra soru sözcükleri ile de yapıldığını tespit ettik. Ayrıca Köktürk Bengü Taşlarında tespit edilen isim cümlelerinde soru eklerinin “mü” ve “gü” ince ünlülü haline rastlanılmamıştır.

1.8.3.1 Soru Anlamı Soru Zamiriyle Verilen İsim Cümleleri

İlim amtı kanı?

[Devletim şimdi nerede?]

KT D 9

Kaganım kanı?

[Kağanım nerede?]

KT D 9

İlim amtı kanı?

[Devletim şimdi nerede?]

BK D 8

*Kaganım **kani**?*

[Kağanım nerede?]

BK D 9

1.8.3.2 Soru Anlamı Soru Edatı ile Verilen İsim Cümleleri

*Azu, bu sabımda igid bar **gu**?*

[Yoksa bu sözlerimde yalan var mı?]

KT G 10

*Az (u, bu) sabımda igid bar **gu**?*

[Yoksa bu sözlerimde yalan var mı?]

BK K 7-8

İsim cümlelerinin anlamlarına göre durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 10. Anlamlarına Göre Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Durumu

Anlamlarına Göre Cümleler	Toplam Sayısı	İsim Cümlelerine Oranı
Olumlu Cümle	122	%87,14
Olumsuz Cümle	12	%8,57
Soru Cümlesi	6	%4,28

İsim cümlelerinin anlamlarına göre olumlu cümle 122 (%87,14), olumsuz cümle 12 (%8,57), soru cümlesi 6 adet (%4,28)'tir. 122 adet ile olumlu cümlelerin isim cümlelerinde en çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

1.9 Zamanlarına Göre İsim Cümleleri

Ercilasun, Köktürk Bengü Taşlarında er- fiili ile kurulan isim cümlelerinde bilinen geçmiş zamanda erti (idi), öğrenilen geçmiş zaman için ermiş (imış) ve geniş zaman için erür (-dır) olmak üzere üç ekin kullanıldığını dile getirmiştir (2016, s.379).

1.9.1 Bilinen Geçmiş Zaman (erti)

Bars Beg erti.

KT D 20

[Az bodunug itip yara] (tıp)... [Bars Beg] erti.

BK D 16-17

Eçim kagan olurtukda özüm Tarduş bodun üze şad ertim.

KT D 17

Yiti yüz kişig uduzugma ulugı şad erti.

T I. TAŞ B 4-5

Tabgaç kagan yagımız erti.

T I. TAŞ D 2 (19)

On Ok kaganı yagımız erti.

T I. TAŞ D 2 (19)

Yigirmi yaşına Basmıl ıduk (k)ut oğuşum bodun erti.

BK D 25

To[kuz Ogu]z menin bodunum erti.

BK D 29

Türgiş kagan Türkümüz, [bodunum] (uz) [erti].

KT D 18

Ança kazganmış itmiş ilimiz törümüz erti.

KT D 22

Türgiş [ka]gan Türküm, bodunum erti.

BK D 16

Ança kazganmış itmiş ilimiz [törümüz erti].

BK D 18

İkin sü ebde erti.

BK D 32

Bizin sü atı toruk, azukı yok erti.

KT D 39

Tokuz Oguz bodun kentü bodunum erti.

KT K 4

İllig bodun [ertim].

BK D 8

Kaganlı bodun ertim.

BK D 9

Biz az ertimiz, yabız ertimiz.

BK D 32

(Tür)k bodun aç erti.

BK D 38

İki ülügi atlıg erti.

T I.TAŞ B 4

Bir ülügi yadağ erti.

T I.TAŞ B 4

Bodun boguzı tok erti.

T I.TAŞ G 1 (8)

Biz iki biñ ertimiz.

T I.TAŞ G 9 (16)

İki biñ ertimiz.

T I.TAŞ D 1 (18)

İllig bodun ertim.

KT D 9

Kaganlıg bodun ertim.

KT D 9

Bilgesi, çabısı ben ök ertim.

T I.TAŞ B 7

Yagımız tegre uçuk teg erti.

T I.TAŞ G 1 (8)

Biz es (t)eg ertimiz.

T I.TAŞ G 1 (8)

Anta ayguç(sı) yeme ben ök ertim.

T II. TAŞ G 5 (49)- 6 (50)

Yagiçısı yeme ben ök ertim.

T II. TAŞ G 6 (50)

Bizinte iki uçı sınıarça artuk erti.

T II. TAŞ B 5 (40)

Bizin sü atı toru (erti).

KT D 39

Azuki yok erti.

KT D 39

Ança kazganıp (...Teñri yar)lıkaduk üçün men otuz artukı (üç yaşım...y)ok erti.

BK D 34

1.9.2 Öğrenilen Geçmiş Zaman (ermiş)

Tört bulıñ kop yağı ermiş.

KT D 2

Biriye Tabgaç bodun yağı ermiş.

KT D 14

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yağı ermiş.

KT D 14

Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtahn, Tatabí kop yağı ermiş.

KT D 14

Tört bulıñ kop yağı ermiş.

BK D 3

Biriye Tabgaç bodun yağı ermiş.

BK D 12

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yağı ermiş.

BK D 12

Kı[rkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtır Tatabı kop yağı ermiş.

BK D 12

İl tutsık yir Ötüken yış ermiş.

KT G 4

İl [tutsık yir Ö]tüke[n] yış ermiş.

BK K 3

Bir at orukı ermiş.

T I.TAŞ D 7 (24)

Tabgaç bodun sabı süçig (ermiş).

KT G 5

Agısı yımşak ermiş.

KT G 5

Begleri yeme, bodunı yeme tüz ermiş.

KT D 3

Antag külüg kagan ermiş.

KT D 4

Agısı yımşak ermiş.

BK K 4

Bilge kagan ermiş.

BK D 4

Alp kagan ermiş.

BK D 4

Begleri yeme, bodunı yeme tüz ermiş.

BK D 4

Antag külüg kagan er[miş].

BK D 5

Kaganı alp ermiş.

T I.TAŞ G 3 (10)

Ayguçısı bilge ermiş.

T I.TAŞ G 3 (10)

Yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş.

T I.TAŞ G 6 (13)

(Süsi üç biñ) ermiş.

T I.TAŞ G 9 (16)

Kaganı alp ermiş.

T I.TAŞ D 4 (21)

Ayguçısı bilge ermiş.

T I.TAŞ D 4 (21)

Kögmen yolu bir ermiş.

T I.TAŞ D 6 (23)

Kaganı alp ermiş.

T I.TAŞ K 5 (29)

Ayguçısı bilge ermiş.

T I.TAŞ K 5 (29)

Bilge kagan ermiş.

KT D 3

Alp kagan ermiş.

KT D 3

Antag külüg kagan ermiş.

KT D 4

Buyrukı yeme bilge ermiş erinç.

KT D 3

Alp ermiş erinç.

KT D 3

Yablak ermiş erinç.

KT D 5

Tenri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

KT D 12

Yagısı koñ teg ermiş.

KT D 12

Buyrukı bilge ermiş erinç.

BK D 4

Alp ermiş erinç.

BK D 4

Tenri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

BK D 11

Yagısı koñ teg ermiş.

BK D 11

Tabgaç süsi bar ermiş.

T I. TAŞ K 6 (30)

Neñ yirdeki kaganlıg bodunka bintegi bar erser ne buñı bar erteçi ermiş.

T II. TAŞ D 6 (56) – 7 (57)

Ötüken yışda yig idi yok ermiş.

KT G 4

[Ötü]ken y[ış]da yig i[di yok er]miş.

BK K 3

Türk bodun kı(lınga)lı, Türk kagan olurgalı Şantuñ balık(k)a, taluy, ögüzke tegmiş yok ermiş.

T I.TAŞ D 1 (18)

Türk bodun Temir Kapıgka, Tinsi oğlu Tinsi oğlu aytıgma tagka tegmiş idi yok ermiş.

T II. TAŞ G 2 (46)- 3 (47)

(İlk Kırkızk)a sü(les)er yig ermiş.

T I. TAŞ D 6 (23)

Buyrukı y(e)me bil(i)gs(i)z (e)rm(i)ş (Ata, 2018, s.144).

BK D 6**1.9.3 Geniş zaman (erür)**

Alyılmaz, geniş zaman müzari kipinin yazıtlarda sadece bir örnekte işaretli olduğunu, bunun dışında Türkiye Türkçesindeki gibi yerini tamamen işaretsiz /Ø/ morfeme bıraktığını dile getirmektedir (1994, s.223- 226). İsim cümlelerinde geniş zaman ekinin kullanıldığı yazıtlardaki tek örnek şudur:

Benin bodunum anta erür.

T I.TAŞ D 4 (21)

Yüklemi isim olan isim cümlelerinin zamanlarına göre durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 11. Zamanına Göre Cümlelerin İsim Cümleleri İçindeki Yeri

İsim Cümlelerinin Zamanları	Toplam Sayısı	İsim Cümlelerine Oranı
Bilinen Geçmiş Zaman	35	%24,99
Öğrenilen Geçmiş Zaman	49	%34,99
Geniş Zaman	1	%0,71

İsim cümlelerinin yüklemelerinin zamanına göre bilinen geçmiş zaman 35 (%24,99), öğrenilen geçmiş zaman 49 (%34,99), geniş zaman 1 adet (%0,71)'tir. 49 adet ile öğrenilen geçmiş zamanın isim cümlelerinde en çok kullanılan zaman olduğu tespit edilmiştir.

1.10 İsim Cümlelerinde Cümle Kalıpları

1.10.1 Tek Ögeliler

Tengri teğ Tenride bolmış Türk Bilge Kagan.

Y

KT G 1

Bilge kagan ermiş.

Y

KT D 3

Alp kagan ermiş.

Y

KT D 3

Antag külig kagan ermiş.

Y

KT D 4

Bars Beg erti.

Y

KT D 20

Köl Tiginin altunun, kümüşin, agısın, barımın tör(t bin yıl)kısın ayagma Tuygut.

Y

KT GB

Tengri teg Tenride bolmış Türk Bilge Kagan.

Y

BK K 1

Tengri teg Tenri yaratmış Türk Bilge Kagan.

Y

BK D 1

Tengri teg Tenri yaratmış Türk Bilge Kagan.

Y

BK G 13

Antag külig kagan er[miş].

Y

BK D 5

Bilge Tuñukuk ben.

Y

T I.TAŞ B 1

Öz (i)çi taşın tutmuş teg biz.

Y

T I.TAŞ G 6 (13)

Tü(rk kaganı), Türk bodunug Ötüken yirke ben özüm Bilge Tunukuk.

Y

T I.TAŞ G 10 (17)

İki biñ ertimiz.

Y

T I.TAŞ D 1 (18)

İllig bodun ertim.

Y

KT D 9

Kaganlıg bodun ertim.

Y

KT D 9

Bir at orukı ermiş.

Y

T I.TAŞ D 7 (24)

Yabız ertimiz.

Y

BK D 32

Bilge kagan ermiş.

Y

BK D 4

Alp kagan ermiş.

Y

BK D 4

Arkuk sen.

Y

KT G 8

Arkuk sen.

Y

BK K 6

Bunça bitig bitigme Köl Tigin atısı Yol(l)uğ Tigin.

Y

KT GB

Yigirmi kün olurup bu taşka, bu takma kop Yol(l)uğ Tigin.

Y

KT GB

Bu bitig bitigme atısı Yol(l)uğ Tigin.

Y

KT G 13

Alp ermiş erinç.

Y

BK D 4

Alp ermiş erinç.

Y

KT D 3

[Bars Beg] erti.

Y

BK D 16-17Yablak ermiş erinç.

Y

KT D 5Y(a)bl(a)k erm(i)ş (e)r(i)nç (Ata, 2018, s.144).

Y

BK D 6**1.10.2 İki Ögeliler**Ötüken yışda yig idi yok ermiş.

Ö

Y

KT G 4İl tutsık yir Ötüken yış ermiş.

Ö

Y

KT G 4Begleri yeme, bodunı yeme tüz ermiş.

Ö

Y

KT D 3Tokuz Oguz bodun kentü bodunum erti.

Ö

Y

KT K 4[Ötü]ken y[ış]da yig i[di] yok er[miş].

Ö

Y

BK K 3İl tutsık yir Ötüken yış ermiş.

Ö

Y

BK K 3

Begleri yeme, bodunı [yeme tüz ermiş.]

Ö Y

BK D 4

Ança kazanmış itmiş ilimiz [törümüz erti.]

Ö Y

BK D 18

To[kuz Ogu]z menin bodunum erti.

Ö Y

BK D 29

İkin sü ebde erti.

Ö Y

BK D 32

(... Tür)k bodun aç erti.

Ö Y

BK D 38

Yiti yüz kişig uduzuğma uluğı şad erti.

Ö Y

T I. TAŞ B 4-5

Bilgesi, çabısı ben ök ertim.

Ö Y

T I.TAŞ B 7

Bodun boguzı tok erti.

Ö Y

T I.TAŞ G 1 (8)

Küreg sabı antag:

Ö Y

T I.TAŞ G 2 (9)

(Süsi üç biñ) ermiş.

Ö Y

T I.TAŞ G 9 (16)

Biz iki biñ ertimiz.

Ö Y

T I.TAŞ G 9 (16)

Tabgaç kagan yagımız erti.

Ö Y

T I. TAŞ D 2 (19)

On Ok kaganı yagımız erti.

Ö Y

T I. TAŞ D 2 (19)

Benin bodunum anta erür.

Ö Y

T I.TAŞ D 4 (21)

Kögmen yolu bir ermiş.

Ö Y

T I.TAŞ D 6 (23)

Ol yolun yorisar unç.

ZT Y

T I.TAŞ D 7 (24)

Sabı anteq:

Ö Y

T I. TAŞ K 5 (29)

Tabgaç süsi bar ermiş.

Ö Y

T I. TAŞ K 6 (30)

Sabı antag:

Ö Y

T II. TAŞ B 1 (36)

Ben Bilge Tuñukuk.

Ö Y

T II. TAŞ B 2 (37)

Ben özüm Bilge Tuñukuk.

Ö Y

T II. TAŞ K 1 (59)

Ben Bilge Tuñukuk.

Ö Y

T II. TAŞ B 2 (37)

Ben Bilge Tuñukuk.

Ö Y

T II. TAŞ G 3 (47)

Bizinte iki uçı sınaçça artuk erti.

(Özne yüklemi oluşturan sözcük grubunun arasında yer almaktadır: “İki ucu” özne, “bizinte sınaçça artuk erti.” yüklemidir.)

T II. TAŞ B 5 (40)

Ben Bilge Tuñukuk.

Ö Y

T II. TAŞ D 8 (58)

İltiriş Kagan, Bilge Tuñukuk kazqantuk üçün Kapgan Kagan, Türk sir bodun yorıduki

Ö

bu.

Y

T K 3 (61)

Arıg ubutı yig.

Ö Y

T II. TAŞ B 2 (37)

Kaganım kanı?

Ö Y

KT D 9

Yagısı koñ teg ermiş.

Ö Y

KT D 12

Benin bodunum anta.

Ö Y

T I.TAŞ D 4 (21)

Kelmişi alp.

Ö Y

T II. TAŞ B 3 (38)

Kaganı alp ermiş.

Ö Y

T I.TAŞ D 4 (21)

Ayguçısı bilge ermiş.

Ö Y

T I.TAŞ D 4 (21)

Kaganı alp ermiş.

Ö Y

T I.TAŞ K 5 (29)

Ayguçısı bilge ermiş.

Ö Y

T I.TAŞ K 5 (29)

Sabı bir.

Ö Y

T I.TAŞ K 9 (33)

Kaganı alp ermiş.

Ö Y

T I.TAŞ G 3 (10)

Ayguçısı bilge ermiş.

Ö Y

T I.TAŞ G 3 (10)

Biz es (t)eq ertimiz.

Ö Y

T I.TAŞ G 1 (8)

İki ülügi atlıg erti.

Ö Y

T I.TAŞ B 4

Bir ülügi yadag erti.

Ö Y

T I.TAŞ B 4

Biz az ertimiz.

Ö Y

BK D 32

Yagısı koñ teg ermiş.

Ö Y

BK D 11

Tabgaç bodun sabı süçig.

Ö Y

KT G 5

Agısı yımşak ermiş.

Ö Y

KT G 5

Tabgaç bodun sabı süçig.

Ö Y

BK K 4

Agısı yımşak ermiş.

Ö Y

BK K 4

Tengri teg Tenri yaratmış Türk Bilge Kagan, sabım:

Y

Y

BK D 1

Tengri teg Tenri yaratmış Türk Bilge Kagan, sabım:

Y

Y

BK G 13

Bizin sü atı toruk.

Ö Y

KT D 39

Azıkı yok erti.

Ö Y

KT D 39

Türk bodun, tok.

Ö Y

BK K 6

Türk bodun, tok.

Ö Y

KT G 8

Barduk yirde edgüg ol erinç.

YT Y

BK D 20

Buyrukı bilge ermiş erinç.

Ö Y

BK D 4

Barduk yirde edgüg ol erinç.

YT Y

KT D 24

Bilge Tuñukuk anıg ol.

Ö Y

T I.TAŞ K 10 (34)

[Bilge Tuñukuk] öz ol.

Ö Y

T I.TAŞ K 10 (34)

Önre Kıtanda, biriye Tabgaçda, kırıya Kordanta, yırıya Oguzda iki üç bin sümüz.

Ö

kelteçimiz bar mu ne?

Y

T I. TAŞ G 7 (14)

1.10.3 Üç Ögeliler

Ötüken yir olurup arkış tirkış ısar neñ buñug yok.

ZT

Ö

Y

KT G 8

Tört bulun kop yağı ermiş.

Ö

ZT

Y

KT D 2

Biriye Tabgaç bodun yağı ermiş.

YT

Ö

Y

KT D 14

Yırıya Baz Kagan, Tokuz Oguz bodun yağı ermiş.

YT

Ö

Y

KT D 14

Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtan, Tatañ kop yağı ermiş.

Ö

ZT

Y

KT D 14

Ol amtı an[ıg yok].

ZT Ö Y

BK K 2

Tört bulun kop yağı ermiş.

Ö ZT Y

BK D 3

Biriye Tabgaç bodun yağı ermiş.

YT Ö Y

BK D 12

Yırıya Baz Kağan, Tokuz Oguz bodun yağı ermiş.

YT Ö Y

BK D 12

Kı[rkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kitan Tatabı kop yağı ermiş.

Ö ZT Y

BK D 12

Eçim kagan olurtuk[d]a özüm tigin erk.

ZT Ö Y

BK D 14

Yigirmi yaşına Basmıl ıduk (k) ut oğuşum bodun erti.

ZT Ö Y

BK D 25

Türk bodun kı(linga)lı, Türk kagan olurgalı Şantun balık(k)a, taluy, ögüzke tegmiş yok

ZT Ö Y
ermiş

T I.TAŞ D 1 (18)

Türk bodun Temir Kapıgka, Tinsi oğlu Tinsi oğlu aytıgma taqka tegmiş idi yok ermiş.

Ö

ZT

Y

T II. TAŞ G 2 (46)- 3 (47)Buyrukı yeme bilge ermiş erinç.

Ö

ZT

Y

KT D 3İlim amtı kanı?

Ö

ZT

Y

KT D 9Tenri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

ZT

Ö

Y

KT D 12Yagıçısı yeme ben ök ertim.

Ö

ZT

Y

T II. TAŞ G 6 (50)Buyrukı yeme biligsiz erinç.

Ö

ZT

Y

KT D 5Neñ yirdeki kaganlıg bodunka binteği bar erser ne buñı bar erteği ermiş.

ZT

Ö

Y

T II. TAŞ D 6 (56) – 7 (57)Ötüken yir o[l]urup [arkış] tirkış ısar neñ bu[ñug yo]k.

ZT

Ö

Y

BK K 6Yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş.

ZT

Ö

Y

T I.TAŞ G 6 (13)

Yinçge yoğun bolsar üzgülük alp ermiş.

ZT Ö Y

T I.TAŞ G 6 (13) – 7 (14)

Yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş.

Ö ZT Y

T I.TAŞ G 6 (13)

Yinçge erkliq üzgeli uçuz.

Ö ZT Y

T I.TAŞ G 6 (13)

Yagımız tegre uçuk teg erti.

Ö YT Y

T I.TAŞ G 1 (8)

Teñri küç birtük üçün kañım kagan süsi böri teg ermiş.

ZT Ö Y

BK D 11

Türgiş kagan Türkümüz, [bodunum] (uz) [erti].

Ö Y Y

KT D 18

Ança kazganmış itmiş ilimiz törümüz erti.

Ö Ö Y

KT D 22

Ayığması ben ertim Bilge Tuñukuk.

Ö Y Y

T I.TAŞ B 5

Türgiş [ka]ŝan Türküm, bodunum erti.

Ö Y Y

BK D 16

(İlk Kırkızk)a sü(les)er yig ermiş.

YT Ö Y

T I. TAŞ D 6 (23)

Buyrukı y(e)me bil(i)ŝs(i)z (e)rm(i)ŝ erinç (Ata, 2018, s.144).

Ö ZT Y

BK D 6

(Türk bodun yeme) bulganç (ol).

Ö ZT Y

T I. TAŞ D 5 (22)

Oguzı yeme tarkınç ol.

Ö ZT Y

T I.TAŞ D 5 (22)

1.10.4 Dört Ögeliler

Azu, bu sabımda igid bar gu?

ZT YT Ö Y

KT G 10

Eçim kaŝan olurtukda özüm Tarduş bodun üze şad ertim.

ZT Ö YT Y

KT D 17

Az[u, bu] sabımda igid bar gu?

ZT YT Ö Y

BK K 7-8

Ança kazanıp (...Tenri yar)lıkaduk için men otuz artukı (üç yaşına...y)ok erti.

ZT

ZT

Ö

Y

BK D 34

Anta ayguçı(sı) yeme ben ök ertim.

YT

Ö

ZT

Y

T II. TAŞ G 6 (50)

Türk [kag]an, Ötüken [y]ış olursar [il]te [bu] yok.

ZT

YT

Ö

Y

BK K 2

Anta ayguçı(sı) yeme ben ök ertim.

ZT

Ö

ZT

Y

T II. TAŞ G 5 (49)- 6 (50)

Bengü taşlarda tespit edilen isim cümlelerinin cümle kalıplarına/öge sayılarına göre durumu tablo olarak şu şekildedir:

Tablo 12. İsim Cümlelerinin Öge Sayılarına Göre Durumu

Öge Sayısına Göre	Toplam Sayısı	İsim Cümlelerine Oranı
Tek Ögeliler	30	%21,42
İki Ögeliler	68	%48,57
Üç Ögeliler	35	%24,99
Dört Ögeliler	7	%4,99

İsim cümlelerinin öge sayılarına göre tek ögeliler 30 (%21,42), iki ögeliler 68 (%48,57), üç ögeliler 35 (%24,99), dört ögeliler 7 adet (%4,99)'tir. 68 adet ile iki ögelilerin en çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma ile Köktürk Bengü Taşlarındaki isim cümleleri tespit edildi. İsim cümlelerinin yüklemelerini oluşturan sözcükler türlerine göre tasnif edildi. Bu yüklemeler er- ek fiili alıp almamalarına göre ayrı başlıklar altında ele alındı. İsim cümleleri anlamları, yüklem yeri ve yüklem zamanı açısından sınıflandırıldı. Bu cümlelerin öge sayısı, dizilişi verildi. Bu veriler tablolar üzerinde gösterildi.

Yapılan inceleme ile şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. İsim cümlelerinde yüklemi özel olan cümlelerin 16 (%11,42), yüklemi cins isim olan cümlelerin ise 12 adet (%8,57) olduğu tespit edilmiştir. İsim cümlelerinde yüklemi belirtisiz isim tamlaması olan cümlelerin 4 (%2,85), yüklemi belirtili isim tamlaması olan cümlelerin ise 8 adet (%5, 71) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İsim cümlelerinde yüklemi hâl ekli isim olan cümlelerin 3 adet (%2,14) olduğu tespit edilmiştir.

İsim cümlelerinde yüklemi zamir olan cümlelerde kişi zamiri olan 4 (%2,85), soru zamiri olan 4 (%2,85), işaret zamiri olan ise 1 adet (%0,71) olduğu tespit edilmiştir.

İsim cümlelerinde yüklemi sıfat olan cümlelerin 34 (%24,28), yüklemi sıfat tamlaması olan cümlelerin ise 10 adet (%7,14) olduğu tespit edilmiştir. Sıfatların sıfat tamlamalarına göre daha fazla kullanıldığı görülmüştür.

İsim cümlelerinde yüklemi edat ve edat grubu olan cümlelerin 26 adet (%18,57) olduğu tespit edilmiştir.

İsim cümlelerinde yüklemi zarf olan cümlelerin 4 adet (%2,85) olduğu tespit edilmiştir.

İsim cümlelerinde yüklemi bar (var) ve yok ile kurulan cümlelerin içinde yüklemi bar (var) olan cümleler 2 (%1,42), yüklemi yok sözcüğünden oluşan 12 adet

(%8,57)'tir. Yükleme yok sözcüğünden oluşan cümlelerin yükleme bar (var) sözcüğünden oluşana göre daha çok kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

2. İsim cümlelerinde yüklemenin yerine göre kurallı cümle 139 (%139), devrik cümle 0 (%0), eksiltili cümle 1 adet (%0,71)'tir. 139 adet ile kurallı cümlelerin isim cümlelerinde en çok kullanılan cümle türü olduğu tespit edilmiştir.

3. İsim cümlelerinin anlamlarına göre olumlu cümle 122 (%87,14), olumsuz cümle 12 (%8,57), soru cümlesi 6 adet (%4,28)'tir. 122 adet ile olumlu cümlelerin isim cümlelerinde en çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

4. İsim cümlelerinin yüklemlerinin zamanına göre bilinen geçmiş zaman 35 (%24,99), öğrenilen geçmiş zaman 49 (%34,99), geniş zaman 1 adet (%0,71)'tir. 49 adet ile öğrenilen geçmiş zamanın isim cümlelerinde en çok kullanılan zaman olduğu tespit edilmiştir.

5. İsim cümlelerinin öge sayılarına göre tek ögeliler 24 (%17,14), iki ögeliler 68 (%48,57), üç ögeliler 37 (%26,42), dört ögeliler 11 adet (%7,85)'tir. 68 adet ile iki ögelilerin en çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağca, F. (2015). Eski Türkçede Varlık ve Yokluk İşaretleyicilerinin (ba:r, yo:k) Gramerleşme Süreçleri Dil Araştırmaları, 16 (16), 83-101. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dilarastirmalari/issue/4730/64857> (erişim tarihi: 29.08.2022/ 23.30).
- Akar, A. (2019). *Türk dili tarihi* (14. Baskı). Ötüken Neşriyat.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ata, A.(2018). Orhun türkçesi. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2347. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1344.
- Atabay, N. Özel, S., Çam, A. (2003). Türkiye türkçesinin sözdizimi (2. Baskı). Papatya Yayıncılık.
- Banguoğlu, T. (2019). *Türkçenin grameri* (11. Baskı). TDK Yayınları.
- Çiftçi, E. (2013). *Latife Tekin'in Romanlarında İsim Cümleleri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Delice, H. İ. (2004). Türkçe sözdizimi. Kitabevi Yayınları.
- Demirkaya, A. E. (2014). *Tatar Türkçesinde İsim Cümlesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümcebilgisi*. TDK Yayınları.
- Emre, A. C. (1954). Türkçede cümle: I. ünlemden cümleye, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 105-180.
- Emre, A. C. (1955). Türkçede cümle: II. isim cümlesi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 23-58.
- Ercilasun, A. B. (2016). Türk kağanlığı ve türk bengü taşları. Dergâh Yayınları.
- Erdem, M. D. ve Demirci, Ü. Ö. (2019). *Köktürkçe* (1. Baskı). Pruva Yayınları.
- Ergin, M. (2020). *Türk dil bilgisi* (2.Baskı). Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2012). *Orhun âbideleri* (46. Baskı). Boğaziçi Yayınları.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin söz dizimi* (3. Baskı). Kesit Yayınları.
- Karacan, N. (2022). Dil bilgiselleşme açısından Eski Türkçede “Teg” edatıyla oluşmuş edat öbeklerinin işlevleri. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (27), 284-293. DOI: 10.29000/rumelide.1106976.
- Karahan, L. (2015). *Türkçede söz dizimi* (22. Baskı). Akçağ Yayınları.

Kaya, M.A. (2010). *Tarık Buğra'nın "Küçük Ağa" Adlı Romanındaki İsim Cümleleri ve Bu Cümlelerin Türkçe Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koç, N. (2002). *İslamlıktan önce türk dili ve edebiyatı*. İnkılâp Kitabevi.

Korkmaz, Z. (2019). *Gramer terimleri sözlüğü* (6. Baskı). TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye türkçesi grameri şekil bilgisi* (6. Baskı). TDK Yayınları.

Mert, O. (2016). Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtlarının Ortak Metinlerinde Anlamli Elemanlar Düzeyinde Karşılaşılan Farklılıklar (The Differences Encountered in the Joint Texts of Köl Tigin and Bilge Kagan Inscriptions at the Level of the Significant Elements). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (42) , 137-152. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/26730/281452> (erişim tarihi: 10.09.2022/09.30).

Ok, Y. F. (2019). *İbrahim Paşı'nın Canlı Nişan Adlı Romanı Esasında Kırım Tatar Türkçesinde İsim Cümleleri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özmen, M. (2016). *Türkçenin sözdizimi* (2.Baskı). Karahan Kitabevi.

Şimşek, R. (1987). *Örneklerle türkçe sözdizimi* (1. Baskı), Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş..

Tekin, Ş. (1992). *Eski türkçe*. Türk Dili.

Tekin, T. (2003). *Orhon türkçesi grameri* (2. Baskı). Sanat Kitabevi.

Tulum, M. (1994), *Orhon yazıtlarında birleşik cümleler ve baş cümle ile yardımcı cümle ilişkileri*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 193-194.